

ГЛОБАЛЕН ЕКОЛОШКИ ФОНД (ГЕФ)
ПРОГРАМА ЗА МАЛИ ГРАНТОВИ (ПМГ)
НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМСКА СТРАТЕГИЈА
ЗА ОПЕРАТИВНА ФАЗА 7 (Ф7)
2020-2024

ДРЖАВА: РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

СКОПЈЕ, СЕПТЕМВРИ 2020
ПМГ Национална Програмска Стратегија за ОФ7

Contents

Кратенки	3
1. Историја	5
2. КРАТОК ПРЕГЛЕД: КЛУЧНИ РЕЗУЛТАТИ/ ПОСТИГНУВАЊА	7
3. Национални Приоритети и стратешко усогласување.....	8
3.1 Усогласеност со националните приоритети	8
3.2 Недостатоци и можности	10
3.3 Стратешки приоритети на Националната програмска стратегија на ГЕФ ПМГ за ОФ7..11	
4. ОФ7 Приоритетни копнени/крајбрежни и стратешки иницијативи	14
4.1 Доделување грантови во приоритетните копнени/крајбрежни предели	14
4.2 Доделување грантови надвор од приоритетните предели	17
5. План за комуникација.....	18
6. Мобилизација на ресурси и План за партнерства	19
6.1 Обезбедена и планирана готовина и кофинансирање во вид на неготовина	20
6.2 Можности за кофинансирање	20
7. Помош за грантови и можности за партнерства.....	21
8. План со управување на ризици.....	21
9. План за следење и оценување	23
9.1 Пристапи на следење на проектно и национално ниво	23
9.2 Рамка на резултати на НПС	27
10. Одобрување од Националниот Управувачки Комитет.....	30
11. Анекс I: Статус во централната област Хемикалии/ПОПс, вклучувајќи и отпад	32

Кратенки

ABS – ПРОТОКОЛ ОД НАГОЈА ЗА ПРИСТАП И РАСПРЕДЕЛБА НА ПРИДОБИВКИ
ACR (НГИ) – НАЦИОНАЛЕН ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ
AMR (ГИМ) – ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ ОД МОНИТОРИНГ
ACQNC – ОБЛАСТИ КВАЛИФИКУВАНИ КАКО ОБЛАСТИ СО ПРИРОДНИ ОГРАНИЧУВАЊА
CBA – АДАПТАЦИЈА БАЗИРАНА НА ЗАЕДНИЦАТА
СИО – СЛЕДЕЊЕ И ОЦЕНУВАЊЕ
CBD (КБР) – КОНВЕНЦИЈА ЗА БИОЛОШКА РАЗНОВИДНОСТ (БИОДИВЕРЗИТЕТ)
CPS (НПС) – НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМСКА СТРАТЕГИЈА НА ГЕФ ПМГ
CSOs (ГО) – ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ (ИЛИ НВО – НЕВЛАДИНИ ОРГАНИЗАЦИИ)
EBRD – ЕВРОПСКА БАНКА ЗА ОБНОВА И РАЗВОЈ
FAO (ФАО) – ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА ИСХРАНА И ЗЕМЈОДЕЛСТВО НА ОН
GCF – ЗЕЛЕН КЛИМАТСКИ ФОНД
GEF (ГЕФ) – ГЛОБАЛЕН ЕКОЛОШКИ ФОНД
GIS – ГЕОГРАФСКИ ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМ
IAPs – ПИЛОТ ПРОЕКТИ ЗА ИНТЕГРИРАН ПРИСТАП
ICCAs – АВТОХТОНО НАСЕЛЕНИЕ И ЛОКАЛНО ЗАШТИТЕНИ ТЕРИТОРИИ И ОБЛАСТИ
ICT – ИНФОРМАЦИСКА И КОМУНИКАЦИСКА ТЕХНОЛОГИЈА
LDN – НЕУТРАЛНОСТ ВО ДЕГРАДАЦИЈА НА ЗЕМЈИШТЕ
LRIMS – ИНФОРМАЦИСКИ МЕНАЏМЕНТ СИСТЕМ ЗА ЗЕМИШНИ РЕСУРСИ
МЗШВ – МИНИСТЕРСТВО ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО, ШУМАРСТВО И ВОДОСТОПАНСТВО
MASIS – МАКЕДОНСКИ ПОЧВЕН ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМ
МЕА - МУЛТИЛАТЕРАЛНИ ДОГОВОРИ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА
МЖСПП - МИНИСТЕРСТВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ
МОН - МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
NAEZ – НАЦИОНАЛНО АГРОЕКОЛОШКО ЗОНИРАЊЕ
НАМА - UNFCCC НАЦИОНАЛНО СООДВЕТНИ АКТИВНОСТИ ЗА УБЛАЖУВАЊЕ
NAP - UNCCD – НАЦИОНАЛНИ АКЦИОНИ ПРОГРАМИ
NAPA - UNFCCC – НАЦИОНАЛНИ АДАПТИВНИ ПЛАНОВИ ЗА АКЦИЈА
NBSAP – НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА И АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА БИОЛОШКА РАЗНОВИДНОСТ
NC (НК) – НАЦИОНАЛЕН КООРДИНАТОР НА ГЕФ ПМГ
NCSA - GEF – НАЦИОНАЛНА САМО-ЕВАЛУАЦИЈА НА КАПАЦИТЕТОТ
NIPSC – НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА СТОКХОЛМСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ПОП-С
NPF6 – GEF 6 – ВЕЖБА ЗА ФОРМУЛАЦИЈА НА НАЦИОНАЛНОТО ПОРТФОЛИО
NPFES – ВЕЖБИ ЗА ФОРМУЛАЦИЈА НА НАЦИОНАЛНОТО ПОРТФОЛИО
НПУО – НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД (НПУО)
NSC (НУК) – НАЦИОНАЛЕН УПРАВУВАЧКИ КОМИТЕТ НА ГЕФ ПМГ
OP (ОФ) – ОПЕРАТИВНА ФАЗА НА ГЕФ
PA (ПА) – ПРОГРАМСКИ АСИСТЕНТ НА ГЕФ ПМГ
PAs (ПОПС) – НЕРАЗГРАДЛИВИ ОРГАНСКИ ЗАГАДУВАЧИ
PRA (ППР) – ПРОЦЕНКА НА ПЕРФОРМАНСОТ И РЕЗУЛТАТИТЕ
SAP (САП) – СТРАТЕШКА АКЦИСКА ПРОГРАМА
SAPS (САП-И) – СТРАТЕШКИ АКЦИСКИ ПРОГРАМИ
SDC – ШВАЈЦАРСКА АГЕНЦИЈА ЗА РАЗВОЈ И СОРАБОТКА
SERIs – СОЦИО-ЕКОЛОШКИ ИНДИКАТОРИ ЗА ОТПОРНОСТ НА ПРОДУКТИВНИ ПРЕДЕЛИ
SES – UNDP'S – СОЦИЈАЛНИ СТАНДАРДИ И СТАНДАРДИ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА
SGP (ПМГ) – ПРОГРАМА ЗА МАЛИ ГРАНТОВИ НА ГЕФ
SNV – ХОЛАНДСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА РАЗВОЈ

STAR – СИСТЕМ ЗА ТРАНСПАРЕНТНА АЛОКАЦИЈА НА РЕСУРСИ НА ГЕФ (GEF SYSTEM FOR TRANSPARENT ALLOCATION OF RESOURCES)

TBD – ИНДИКАТОРИ ЗА ОСНОВНА ПРОЦЕНКА НА КОПНЕН/ КРАЈБРЕЖЕН ПРЕДЕЛ

TDA – ПРЕКУГРАНИЧНА ДИЈАГНОСТИЧКА АНАЛИЗА

UNCCD – КОНВЕНЦИЈА НА ОН ЗА БОРБА ПРОТИВ ОПУСТИНУВАЊЕТО

UNDP – ПРОГРАМА ЗА РАЗВОЈ НА ОН

UNEP – ПРОГРАМА НА ОН ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

UNFCCC – РАМКОВНА КОНВЕНЦИЈА НА ОН ЗА КЛИМАТСКИ ПРОМЕНИ

UNIDO – ОРГАНИЗАЦИЈА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ ЗА ИНДУСТРИСКИ РАЗВОЈ

UNIPS – КАНЦЕЛАРИЈА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ ЗА УСЛУГИ НА ПРОЕКТИТЕ

WB (CB) – СВЕТСКА БАНКА

WBF – ФОНД НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

wbSEEF – ФИНАНСИСКА ПОДДРШКА ЗА ОДРЖЛИВА ЕНЕРГИЈА НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

ОП 7 Финансиски средства – национална програма - ПМГ (проценет износ на УСД \$)¹

Вкупен износ на грантови до денес (од 2005):	2.483.692.00
ОФ7 ГЕФ Главни фондови:	500.000.00
ОФ7 ГЕФ STAR фондови:	0
ОФ6 ГЕФ Главни фондови и STAR заостанат износ	0
Останати фондови (обезбедени)	0
Останати фондови (очекувани/ да бидат мобилизирани)	0

1. Историја

Глобалниот еколошки фонд (ГЕФ) е основан во октомври 1991 година, со цел да ја поддржи заштитата на глобалната животна средина и да промовира одржлив развој на животната средина, преку обезбедување финансиска и техничка поддршка на оние земји квалификувани како подобни за спроведување на проекти корисни за глобалната животна средина. Програмата за развој на Обединетите нации (UNDP), Програмата за животна средина на ОН (UNEP) и Светската банка (WB) беа трите почетни партнери. На Самитот за Планетата Земја одржан во Рио де Жанеиро, во 1992 година, ГЕФ беше реконструиран во финансиски механизам, истовремено и за Конвенцијата на ОН за биолошка разновидност (биодиверзитет) и за Рамковната конвенција на ОН за климатски промени. Последователно, ГЕФ, исто така, беше избран да служи како финансиски механизам за уште три меѓународни конвенции: Стокхолмската Конвенција за неразградливи органски загадувачи (2001), Конвенцијата на ОН за борба против опустинувањето и Конвенцијата од Минамата за жива (2013). ГЕФ ги поддржува проектите за биолошка разновидност, климатски промени, меѓународни води, деградација на почвата, озонска обвивка и за неразградливи органски загадувачи. Овие проекти ги поврзуваат локалните, националните, и глобалните еколошки предизвици, додека истовремено промовираат одржливи живеалишта. Соединувајќи 182 земји членки, ГЕФ тесно соработува со владите, граѓанските организации (ГО), секретаријатите на конвенцијата, како и со разни меѓународни агенции. За ГЕФ е особено важна соработката со граѓанските организации, бидејќи нивните проекти и политики имаат огромна корист од разновидноста на мислења, искуства и перспективи. Тој се разви во ефикасен и транспарентен ентитет со забележан цврст учинок фокусиран на резултати.

Програмата за мали грантови (ПМГ) е основана во 1992 година, како корпоративна програма на ГЕФ, со цел да придонесе за заштита и обнова на животната средина преку поддршка на локалното население и промовирање на локални активности кои ќе одржуваат фина рамнотежа помеѓу социјалните, економските и еколошките императиви. ПМГ ја признава деградацијата на животната средина, како што се уништувањето на екосистемите и видовите кои зависат од нив, зголемувањето на нивото на јаглерод диоксид и други стакленички гасови во атмосферата, загадувањето на меѓународните води, деградацијата на почвите и ширењето на неразградливи органски загадувачи,

¹ Нивото на средства од ПМГ ОФ7 е проценетиот вкупен износ од: (i) распределбата на основниот грант од ГЕФ7 (да се ревидира еднаш годишно од страна на СРМТ врз основа на перформансот, од кофинансирање и стратешките партнерства, изразените стапки на посветеност на НУК, и учинокот на УНОПС; (ii) одобрените средства од страна на СТАР (STAR); како и (iii) други извори од сподедувањето на трошоци и кофинансирање со/од трети страни (државно, регионално и/или глобално ниво). Треба да се има во предвид дека од земјите кои имаат остаток од буџетот за ОФ6, а кои не се “pipelined” (вклучени во тековниот процес), ќе се очекува да ги користат оние буџети согласно стратешкиот пристап на ОФ7 со цел да бидат доследни во поглед на програмирањето на ПМГ и очекуваните резултати.

се предизвици опасни по живот и кои нè загрозуваат сите нас. Историјата на ПМГ може да се проследи преку пилот и шест последователни оперативни фази (ОФ), кои соодветствуваат со обезбедените финансиски средства од ГЕФ, како процес на глобално и локално адаптивно управување. Како корпоративна програма на ГЕФ, ПМГ, која се спроведува преку Програмата за развој на Обединетите Нации (УНДП), ги усогласува своите стратегии за оперативните фази со оние на ГЕФ и партнерите со кои се кофинансира, а обезбедува глобално портфолио на иновативни, инклузивни и проекти за понатамошно влијание кои ги третираат прашањата од областа на глобалната животна средина и прашањата за одржлив развој.

Дејствувањето на локално ниво од страна на граѓанските организации, вклучително и организациите на жените, локалното население, младите и лицата со посебни потреби се сметаат за витална компонента за свикнување сојузи со повеќе засегнати страни - чинители со цел да се постигнат глобални бенефити во областа на животната средина и да се даде придонес кон Програмските Одредби на ГЕФ 7, на Стратешкиот план 2018 – 2021 на УНДП, како и на националните приоритети за да се постигнат Целите за одржлив развој на ОН и останатите национални заложби.

Базирана на искуството од преку 26 години успешни активности во преку 133 земји, целта на програмата на ПМГ ОФ7 е „да се промовираат и поддржат иновативни, инклузивни и скалабилни иницијативи, и да се помогнат партнерствата со повеќе чинители на локално ниво за да се справат со глобалните прашања од областа на животната средина во приоритетните континентални и приморски области “.

Целта на овој документ е да обезбеди Национална програмска стратегија (НПС) за спроведување на Оперативната фаза 7 (ОФ7) од Програмата за мали грантови (ПМГ) на Глобалниот еколошки фонд (ГЕФ) во Република Северна Македонија во период од 3 години, која започнува во 2019 година, а завршува во 2022. НПС е динамичен документ и ќе биде предмет на редовен преглед и ажурирање, промени и корекции во согласност со стратешките цели и достигнувања од резултатите и целите на ГЕФ ПМГ.

2. КРАТОК ПРЕГЛЕД: КЛУЧНИ РЕЗУЛТАТИ/ ПОСТИГНУВАЊА

Број на проекти и портфолио по централни области за ПМГ Македонија ОФ3, ОФ4, ОФ5 и ОФ6 (2005 – 2019)

Централна област на ГЕФ	%	Број на проекти	Вкупно УСД S\$		
			Вкупно	ГЕФ ПМГ	Кофинансирање
Биолошка разновидност	40	54	1,783,834	796,107	987,727
Климатски промени	30	40	2,054,372	948,468	1,105,904
Меѓународни води	4	6	276,911	121,180	155,731
Деградација на почвите	2	2	59,518	29,159	30,359
Хемикалии/ПОП-с	16	22	868,097	477,976	390,121
Мултицентрални области	8	11	400,260	221,273	178,987
ВКУПНО	100	135	5,442,992	2,594,163	2,848,829

1.1. а) Најважните национални резултати и постигнати успеси се во областа на биолошката разновидност, климатските промени и хемикалиите/отпадот/ ПОП-с. Проектите за биолошка разновидност беа насочени кон заштита на 12 глобално значајни видови². Еден проект беше спроведен со цел промовирање на заштитата и одржувањето на локалната животна средина во значајни области со биодиверзитет преку развој на Акциски план и општествено економска компонента (Природна област Куклица). Еден проект беше спроведен во областа на заштита на деградацијата на почвите, преку развој на он-лајн услуги за лесно спроведување на агро-еколошки мерки.

Практиките за климатски промени се воведени преку проекти за енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија. Практиките за енергетска ефикасност се претставени преку замена на старите светилки со енергетско ефикасни светилки во 2 урбани населби и преку замена на фосилните горива со биомаса во две општински основни училишта и една градинка. Беа спроведени и неколку проекти за редуцирање на органските и хемиските загадувачи. Повеќето од нив се однесуваат на намалување на ПЕТ пластиката и воспоставување на систем за собирање електричен и електронски отпад.

Најчесто се креираат, спроведуваат и одржуваат проектите во рамки на агро-биолошката разновидност (говеда Буша, овчарско куче Шарпланинец и Караман, овци Шарпланинска Праменка, македонска раса свиња), климатските промени (енергетски ефикасни улични светилки, биомаса) и управување со хемикалии и отпад (функционални локални системи на управување и соодветно ракување со ПЕТ амбалажата, електричен и електронски отпад).

(б) Под влијание на програмата, беа прилагодени повеќе од 30 локални и национални политики. Под влијание на проектите за биолошка разновидност, дополнително беа воведени државни средства и субвенции за заштита на видот од расата овци Праменка, овчарското куче Шарпланинец, локалната раса домашен бивол и старата раса говеда Буша. Клучна лекција е дека невладините организации и локалната самоуправа може успешно да соработуваат во областа на екологијата, економијата, родовата еднаквост, невработеноста, итн.

² Домашно говедо Буша, овчарско куче Шарпланинец, домашен бивол, овчарско куче Караман, македонска домашна свиња, домашно магаре, пештерски рак (*Alpioniscus slatinensis*), глобално загрозен лилјак (*Rhinokophus hipposideros*), овца Шарпланинска праменка, домашна балканска коза, домашни вариетети на крушки, и автохтони видови на овошни плодови (јаболки и круши).

2.2. Генерално, ГЕФ ПМГ Северна Македонија е во неповолна ситуација, како еден од ретките актери за обезбедување директна поддршка на невладиниот сектор за активности во согласност со животната средина и одржливиот начин на живот. Националната и владина поддршка (Министерството за животна средина и просторно планирање - МЖСПП, Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство - МЗШВ, Министерството за образование и наука – МОН итн.) за прашањата на НВО и за животната средина е ограничена. Другите донатори, односно SDC, УСАИД и ГИЗ во нивните еколошки пристапи обезбедуваат поддршка на поопшто, национално и владино ниво. Сепак, постои потенцијал за ГЕФ ПМГ да соработува.

2.3. Претходните проекти и искуство можат да послужат како основа за ефикасно спроведување на иницијативите на ПМГ во §Ф7. ГЕФ ПМГ успешно ги промовира партнерството, соработката, спроведување и проектите на кофинансирање со други засегнати страни, што резултираше со придонес од 2,848,829 УСД кофинансирање. Главните партнери на кофинансирање беа локалните власти, Британската амбасада во Скопје, Milieukontakt International, Австриската агенција за развој и Холандската организација за развој (SNV)

3. Национални Приоритети и стратешко усогласување

Националните приоритети во областа на животната средина се фокусирани на неколку области, поттикнувајќи ја заштитата и одржливоста на биолошката разновидност, природните ресурси, климатските промени, управувањето на отпад и ПОП-с, промовирањето на социјалната инклузија на сите заинтересирани страни и заедницата. Повеќето од националните политики во поглед на овие прашања се обновуваат на редовна основа и се хармонизирани со постоечките меѓународни политики во областа на животната средина. .

3.1 Усогласеност со националните приоритети

Република Северна Македонија, како земја која е мала по големина, се смета како еден предел во проектите на распределба на грантови. Од изготвените национални стратешки документи, извештаи и неколку ратификувани конвенции на ОН, произлезе идната рамка за националните еколошки приоритети и обврски на краток, среден и долгорочен период. Документите наведени во Табела 1 обезбедуваат кохерентна рамка и упатство за соодветни плански активности во склад со националните приоритети.

Табела 1. Листа на релевантни конвенции и национални/регионални планови или програми

Конвенции од Рио + рамки за национални планови	Датум на ратификација/извршување
Конвенција на ОН за биолошка разновидност (CBD) https://www.cbd.int/information/parties.shtml	Ратификувана на 02 декември 1997
CBD Национална стратегија и акциски план за биолошка разновидност (NBSAP) https://www.cbd.int/doc/world/mk/mk-nbsap-01-en.pdf Од првиот до петтиот национален извештај https://www.cbd.int/reports/search/?country=mk	Усвоени на 19 јануари 2004 јули 2003, мај 2005, ноември 2005, јули 2010, октомври 2014
Национален акционен план за Програмата за работа на заштитени подрачја	Усвоен на 12 јуни 2012

https://www.cbd.int/doc/world/mk/mk-nbsap-powpa-en.pdf	
Стратегија за национална биолошка разновидност и акционен план (NBSAP) https://www.cbd.int/doc/world/mk/mk-nbsap-v2-en.pdf	Усвоен на 13 март 2018
Протокол од Нагоја за пристап и распределба на добивки (ABS) https://www.cbd.int/abs/nagoya-protocol/signatories/	Не е потпишан
Рамковна конвенција на ОН за климатски промени (UNFCCC) http://unfccc.int/essential_background/convention/status_of_ratification/items/2631.php	Ратификувана на 28 јануари 1998 Стапи во сила на 28 април 1998
1 ^{ва} UNFCCC Национална комуникација http://klimatskipromeni.mk/content/Documents/FNC_MK.pdf 2 ^{ра} UNFCCC Национална комуникација http://klimatskipromeni.mk/content/Documents/Second%20National%20Communication%20on%20Climate%20Change(1).pdf 3 ^{та} UNFCCC Национална комуникација http://klimatskipromeni.mk/content/Documents/TNP_ANG_FINAL.web.pdf	01 март 2003 02 декември 2008 03 март 2014
Прв двогодишен ажуриран Извештај за климатски промени http://klimatskipromeni.mk/Default.aspx?LCID=300 Втор двогодишен ажуриран Извештај за климатски промени http://klimatskipromeni.mk/data/rest/file/download/554c445fec036e3de04502b0db60edb04522ec50e97d2881f1ef56eec77c5090.pdf	26 февруари 2015 Октомври 2017
Наменети национално определени придонеси (INDC) https://www4.unfccc.int/sites/ndcstaging/PublishedDocuments/The%20Republic%20of%20North%20Macedonia%20First/Submission_Republic_of_Macedonia_20150805144001_135181.pdf	4 август 2015
Конвенција на ОН за борба против опустинувањето (UNCCD) http://www.unccd.int/en/regional-access/Pages/countries.aspx?place=137	Ратификувана на 06 март 2002 Стапи во сила на 06 јуни 2002
Национален акциски план за борба против опустинувањето во Република Македонија 2017-2023 http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2018/03/%D0%9C%D0%9A_NAP.pdf	2017
Стокхолмска Конвенција за неразградливи органски загадувачи (ПОПс) http://chm.pops.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesandSignatoires/tabid/4500/Default.aspx	Потпишана на 23 мај 2001 Ратификувана на 27 Мај 2004 Стапи во сила на 25 август 2004
Национален план за спроведување (NIP) Национален план за намалување и елиминација на ПОП-с во РМ – НИП ажурирање http://www.pops.int/Implementation/NationalImplementationPlans/NIPTransmission/tabid/253/Default.aspx	2005 2018
Конвенција од Минамата за жива http://www.mercuryconvention.org/Countries/Parties/tabid/3428/language/en-US/Default.aspx	Ратификувана на 25 јули 2014
Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/NSSD-1-EN.pdf http://www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/NSSD-2-EN.pdf	Февруари 2008
Национална стратегија за енергетски развој во Република Македонија до 2030 година http://www.ea.gov.mk/projects/unece/docs/legislation/Macedonian_Energy_Strategy_until_2030_adopeted.pdf	2010

Национална стратегија за води http://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/MACEDONIAN-WATER-STRATEGY-FINAL-DRAFT-VERSION_10092011_EN.pdf	2010
Национална стратегија за земјоделство и рурален развој за период 2014-2020 http://www.mzsv.gov.mk/NSZRR%202014-2020.pdf	Декември 2014
Стратегија на Република Македонија за управување со отпад (2008-2020) http://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Waste-Management-Strategy-of-the-RM-2008-2020.pdf	Март 2008
Национален план за органско производство 2013-2020 http://www.mzsv.gov.mk/files/National%20Plan%20for%20Organic%20Production_2013%20-%202020.pdf	Декември 2013
Стратегија за Ромите во Република Македонија (мк верзија) http://www.mtsp.gov.mk/dokumenti.nspix	Јуни 2014
Национална стратегија за вработување 2016-2020 (мк верзија) http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Nacionalna%20Strategija%20za%20Vработuvane%20na%20Republika%20Makedonija%20za%20Vlada%2016102015.pdf	Октомври 2015
Акционен план за вработување на младите 2016-2020 (мк верзија) http://www.mtsp.gov.mk/dokumenti.nspix	2016
Стратегија за родова еднаквост 2013-2020 (мк верзија) http://www.mtsp.gov.mk/dokumenti.nspix	Јануари 2013
Стратегија за соработка на Владата со граѓанскиот сектор (2018-2020) мк верзија https://www.nvosorabotka.gov.mk/sites/default/files/dokumenti/Strategija2018-2020usvoena9102018.pdf	2018
Волонтерски национални прегледи (ВНП) за СРЦ на ОН	/
Стратешки акциски програми (САП) за тела за заеднички меѓународни води	/

3.2 Недостатоци и можности

При постигнувањето на целите за одржлив развој, Република Северна Македонија како земја во развој се соочува со многу предизвици. Иако прифатените политики за животна средина се ажурирани, нивното спроведување е загрозувано поради недоволни средства за финансирање. Институциите кои се справуваат со овие прашања имаат недостиг на технички и/или административен капацитет, додека информациите кои се разменуваат меѓу заинтересираните страни се несоодветни и задоцнети, и на тој начин тешки за комбинирање и употреба, па според тоа и одлучувањето и соодветните активности се оневозможени. Дополнително, повеќето од невладините организации работат со мали годишни буџети и недостиг на персонал, што го лимитира нивното влијание. Главниот фокус на изминатите активности на ПМГ Северна Македонија, како и на клучните постигнувања се во областа на биолошката разновидност, климатските промени и управувањето со хемикалии и отпад. Овие резултати може да служат како основа за идни проекти во насока на продолжување на активностите или како пример за развој на нови активности. Бидејќи фокусот на глобалните Стратешки Иницијативи на ОФ7 е проширен на одржливи урбани решенија, ова може да биде главна можност за да се опфатат прашањата од областа на животната средина во урбаните подрачја, имајќи ги предвид неповолните услови на загадување на воздухот во градовите.

3.3 Стратешки приоритети на Националната програмска стратегија на ГЕФ ПМГ за ОФ7

Табела 2. Усогласеност на Националната програмска стратегија на ПМГ со Стратешките Иницијативи на ПМГ ОФ7 и Националните Приоритети/Проекти/Програми

1 Стратешки иницијативи на ПМГ ОФ7 - Глобално	2 Национални програмски приоритети на ПМГ ОФ7 (Изберете приоритети меѓу Стратешките иницијативи на ПМГ ОФ7 од левата колона. Некои се задолжителни и се веќе вклучени)	3 Усогласеност на Националната програмска стратегија на ПМГ со ГЕФ, УНДП и други проекти и програми (Идентификувај слични проекти/програми за соработка)
<p>3. Придобивки од пристап до ниско-јаглеродна енергија</p> <p>3.1. Промовирање на обновливи и енергетски ефикасни технологии, создавајќи социјално-економски придобивки и подобрување на животниот стандард</p> <p>3.2. Промовирање на самостојна енергетска одржливост во рурални и урбани средини</p> <p>3.3. Промовирање на штедење на енергија во домаќинствата, градинките, училиштата и јавните установи, со цел намалување на потрошувачката на енергија</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Промовирање на обновливи и енергетски ефикасни технологии - Промовирање на самостојна енергетска одржливост - Промовирање на штедење на енергија во домаќинствата, градинките, училиштата и јавните установи, со цел намалување на потрошувачката на енергија преку редуцирање на CO₂ од фосилните горива, преку употреба на енергетски ефикасни единици како инвертори за греење, штедливи сијалици, прозорци со повеќеслојна изолација итн. 	<ul style="list-style-type: none"> - Создавање Услуги – Подобрување и зајакнување на комунални услуги преку иницијатива за родова еднаквост (УСАИД проект https://www.usaid.gov/energy/engendering-utilities) - Студија за потенцијалот и употребата на обновливи извори на енергија меѓу различни земји (ИПА проект меѓу Северна Македонија и Бугарија) - Обновување на градинките во Шуто Оризари (преку подобрување на енергетската ефикасност) (УНДП) - Подобрување на отпорноста кон поплавите во полошкиот регион (УНДП, финансиран од СЕКО и СДЦ) Компонента за мерките за енергетска ефикасност во руралните области за намалување на количеството дрво за греење - Справување со загадувањето на воздухот во градот Скопје (УНДП, финансиран од СИДА) - Четврт извештај за национална комуникација и трегодишно ажурирање (УНДП, финансиран од ГЕФ)
<p>4. Локални со глобални коалиции за ракување со хемикалии и отпад</p> <p>4.1. Промовирање на совесно управување со отпад од пластика/цврсти материјали и промоција на кружна економија</p> <p>4.2. Намалување/отстранување на употребата на хемикалии во земјоделството</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Подобрување на собирачките капацитети и транспортот на отпадот од пластика/цврсти материјали од домаќинствата, училиштата и земјоделските фарми - Подигање на свеста на јавноста за рециклирањето и создавањето на пазари за рециклирани материјали - Промовирање на собирање на органско гудре и компостирање, со цел 	<ul style="list-style-type: none"> - УНИДО ГЕФ ВМФ: Отстранување на техничките и економските бариери за започнување активности за расчистување на локации во ОХИС контаминирани со Alpha-HCH, Beta-HCH и линдан - Тековни проекти на ГЕФ ПМГ за собирање на PET пластика и електронско гудре - Одговорно конзумирање и продукција – одржлива развојна цел на УНДП која го адресира отстранувањето на токсичен

<p style="text-align: center;">1</p> <p style="text-align: center;">Стратешки иницијативи на ПМГ ОФ7 - Глобално</p>	<p style="text-align: center;">2</p> <p style="text-align: center;">Национални програмски приоритети на ПМГ ОФ7 (Изберете приоритети меѓу Стратешките иницијативи на ПМГ ОФ7 од левата колона. Некои се задолжителни и се веќе вклучени)</p>	<p style="text-align: center;">3</p> <p style="text-align: center;">Усогласеност на Националната програмска стратегија на ПМГ со ГЕФ, УНДП и други проекти и програми (Идентификувај слични проекти/програми за соработка)</p>
<p>4.3. Зајакнување на локални со глобални коалиции за управување со хемикалии, отпад и производи кои содржат жива</p>	<p>намалување на употребата на вештачки ѓубрива</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зголемување на продукцијата и апликацијата на органски и природни пестициди и корисни животни, со цел да ја заменат и намалат употребата на хемиски пестициди - Промовирање иновации и технологии во земјоделството кои ја намалуваат употребата на хемикалии - Зајакнување на соработката на локални со глобални коалиции за управување со хемикалии, отпад и производи кои содржат жива и други хемикалии кои се од глобален интерес за животната средина 	<p>отпад и загадувачи</p> <ul style="list-style-type: none"> - Санација на сливот на реката Струмица (една компонента на проектот е насочена кон воведување на добри земјоделски практики) (УНДП финансиран од SDC) - подобрување на услугите за управување со отпад во полошкиот регион СЕКО, - Програма за зачувување на природата во Северна Македонија - фаза 2 (Фармахем, финансиран од SDC) = Компонента: Локалните производители и даватели на услуги се обучени за производство и продажба на одржливо произведени земјоделски добра (без хемикалии за производство на пчели и растење)
<p>5. Катализирање на одржливи урбани решенија</p> <p>5.1. Подобрување на капацитетите со цел промоција на општествено-водени, социјално вклучени и интегрирани решенија кои ја адресираат ниската емисија на CO₂ и одржливиот урбан развој</p> <p>5.2. Демонстрирање на иновативни социјално-вклучени урбани решенија/пристапи (вклучително и управување со отпад и хемикалии, енергија, транспорт, сливни подрачја, биодиверзитет и објекти за грижа на екосистемите)</p> <p>5.3. Спроведувањето на пристап за јавно-приватно партнерство за решенија за ниска емисија на CO₂ во маргинализирани урбани заедници</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Промоција на урбано зеленило во заедниците со цел да се обезбеди долготрајно решение на проблемот за ниска емисија на CO₂ - Промовирање на иновативни пристапи за алтернативен градски транспорт - Поддржување на биодиверзитетот преку креирање на ботанички градини со домашни видови на растенија, преку зголемување на градското зеленило - Спроведување на пристап за јавно-приватно партнерство за паметно управување со отпад за маргинализираните урбани заедници - Подигање на свеста за учество во акции од јавно добро за подобро разбирање и справување со загадувањето преку употреба на иновативни решенија 	<ul style="list-style-type: none"> - Стратегија за одржливо урбанизирање – поддршка на УНДП за одржливи и инклузивни градови во земјите во развој - Подобрување на отпорноста кон поплавите во полошкиот регион (УНДП, финансиран од СЕКО и СДЦ) - Одржливи градови и заедници – една од одржливите развојни цели на УНДП - УНДП Проект - ICT FOR за Урбана Одржливост - Европска комисија – Овозможување на паметни решенија за подобри градови
<p>8. Зголемување на социјалната инклузија (задолжително)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Давање приоритет на проекти кои таргетираат или промовираат 	<ul style="list-style-type: none"> - УНДП/ГЕФ секторски извештај “Родови и климатски промени во Македонија. Ставање на Родови леќи на Третата

<p style="text-align: center;">1</p> <p style="text-align: center;">Стратешки иницијативи на ПМГ ОФ7 - Глобално</p>	<p style="text-align: center;">2</p> <p style="text-align: center;">Национални програмски приоритети на ПМГ ОФ7 (Изберете приоритети меѓу Стратешките иницијативи на ПМГ ОФ7 од левата колона. Некои се задолжителни и се веќе вклучени)</p>	<p style="text-align: center;">3</p> <p style="text-align: center;">Усогласеност на Националната програмска стратегија на ПМГ со ГЕФ, УНДП и други проекти и програми (Идентификувај слични проекти/програми за соработка)</p>
<p>8.1. Промоција на избрани иницијативи</p> <p>8.2. Воедначена социјална инклузија во сите проекти (пр. Жени/девојки, млади и лица со инвалидитет - ЛСИ)</p>	<p>вклученост на социјално исклучените групи, жени/девојки, млади, ЛСИ</p> <p>- Трансфер на знаење во облик лесно достапен за социјално исклучените групи, жени/девојки, млади, ЛСИ</p>	<p>национална објава за Климатски промени”</p> <p>- УНДП – Пронаоѓање на нови решенија за поголема вклученост на Ромите</p> <p>- ИПА “Промоција на социјалната инклузија” EuropeAid – Креирање на можности за вработување на младината од рурални средини</p> <p>- ИПА “Промоција на социјалната инклузија” EuropeAid – Промовирање на модел за одржливо вработување на лица со попреченост</p> <p>- ИПА EuropeAid - EPESI – Претприемничка платформа за економска и социјална инклузија на жени од малцинските групи</p> <p>- ИПА EuropeAid – Рурални жени: Клуч на економскиот развој</p> <p>- ИПА EuropeAid - RISE! – Ромска вклученост преку социјално претприемништво</p> <p>- ИПА EuropeAid - Локално партнерство за социјална инклузија</p> <p>- ИПА EuropeAid – МАПСИ – Македонска активна платформа за социјална инклузија</p> <p>- Создавање можности за работа за сите во Македонија (финансирани од УНДП, SDC)</p>
<p>9. Управување со Знаење (задолжително)</p> <p>9.1. Превземање на знаење и лекции од проекти и активности</p> <p>9.2. Подобрување на капацитетите на НВО</p>	<p>- Зајакнување на платформите меѓу невладините организации како алатка за социјално поврзување на НВО, размена на знаења и информации</p> <p>- Надградување на постоечката web платформа и дигиталната библиотека со нови публикации, прирачници и национални извештаи</p>	<p>- УНДП платформа за Иновации и Учење</p> <p>- тековни проекти на ГЕФ ПМГ</p> <p>- SDC и FAO платформи за Управување со знаење</p>
<p>10. Управување со резултати, следење и оценување (задолжително)</p> <p>10.1. Водење на нова M&E стратегија на националната програмска стратегија и дизајн на проектите, спроведување и генерално носење на одлуки</p>	<p>- Во претстоечката ОФ7, ГЕФ ПМГ Северна Македонија има намера да го подобри системот на собирање и евидентирање на податоци, пристапот на учество за управување со знаењето, со цел да ја зголеми партиципативноста, репрезентативноста и кредибилноста</p>	<p>- C&O стратегијата е прилагодена и спроведена. Спроведувањето на проектот е следено, проблемите и предизвиците се идентификувани и документирани, научените лекции се споделени нашироко и систематски интегрирани на сите нивоа (проектни, национални и глобални)</p>

1 Стратешки иницијативи на ПМГ ОФ7 - Глобално	2 Национални програмски приоритети на ПМГ ОФ7 (Изберете приоритети меѓу Стратешките иницијативи на ПМГ ОФ7 од левата колона. Некои се задолжителни и се веќе вклучени)	3 Усогласеност на Националната програмска стратегија на ПМГ со ГЕФ, УНДП и други проекти и програми (Идентификувај слични проекти/програми за соработка)
преку употреба на партиципаторни механизми (механизми на учество)	на собирањето на податоците, вкрстената усогласеност и повисокото разбирање на влијанието на проектот и за да се обезбеди трансфер на знаење и научени лекции	<ul style="list-style-type: none">- Вмрежувањето и размената на знаења влијаат на локалните акции за глобални промени со цел да се заштити глобалната средина, преку дизајнирање на нови проекти со активно учество на НВО и локалните заедници- Редовно (при апликација, посети за следење и на крај на проектот) ажурирање на базата на ПМГ Северна Македонија и квартално ажурирање на базата на податоци на ПМГ, доведоа до развиена и одржувана ефективна колекција, архива и управување со податоци за С&О и споделување на информации/знаења- Граѓанска платформа за знаење (дигитална библиотека на иновации во заедницата) одржувана и активно користена од страна на засегнатите страни од ПМГ за трансфер на знаење и репликација на соодветна технологија, алатки и пристапи за глобалните еколошки проблеми преку најмалку 7 проекти кои покажуваат резултати за управување со модалитети во програмски дизајн, спроведување и целокупно донесување одлуки со употреба на механизми за учество- Најмалку 1 проект по стратешка иницијатива учествува во таканаречената South-South размена на глобално и регионално ниво за пренесување на знаење, реплицирање на технологија, алатки и пристапи за глобалните еколошки проблеми

4. ОФ7 Приоритетни копнени/крајбрежни и стратешки иницијативи

4.1 Доделување грантови во приоритетните копнени/крајбрежни предели

а) Процес за избор на приоритетни копнени/крајбрежни предели

Процесот на развој на Националната Програмска Стратегија беше спроведен во 2 (две) фази во 2016:

Чекор 1. Проценка на избраните приоритетни предели; и

Чекор 2. Национална тематска работилница.

Во Октомври и Ноември 2019 година беше извршено ажурирање со:

Чекор 3. Финализација на Национална Програмска Стратегија за ОФ7.

Генералниот пристап за изведба на процесот за развој на стратегијата беше базиран на основната проценка на националната состојба и собраните достапни податоци како што се студии на случај, научени лекции и вежби за најдобри практики. Вклученоста на граѓанското општество, креаторите на политиките и релевантите чинители, преку работилници и учество во фокус групи, директни состаноци и интервјуа од ОФ6 е релевантна и беше земена предвид. Во првата фаза, се спроведе

сеопфатен процес за проценка на тековната национална состојба, со цел да се идентификуваат резултатите и достигнувањата на ПМГ во земјата досега и да се идентификуваат приоритетите за поддршка во ОФ7. Во втората фаза, се одржа Национална тематска работилница во 2016 год. со учество на преку 30 чинители (претставници на соодветни министерства, академии, НУК, донатори итн.) за приоритизирање на тематските фокуси во рамките на стратешките иницијативи. Во третата фаза, развојот и финализацијата на НПС се одвиваа со редовна комуникација со тимот на ГЕФ ПМГ и членовите на НУК

б) Избрани Предели за ОФ7

Беше заклучено дека Република Северна Македонија е мала земја (со вкупна површина од 25713 km²) и целата земја ќе се смета за еден предел за доделување грантови, како што беше и во ОФ6. Бидејќи Северна Македонија е опкружена со копно, не се разгледуваа крајбрежните предели. Се препорачува да се продолжи со работа во истите предели, бидејќи земјата инвестираше во истите само во минатите 5 години и ќе биде многу корисно НПС за ОФ7 да се развива на истиот начин.

ГЕФ ПМГ Северна Македонија, врз основа на релевантни конвенции, национални планови/програми и консултации со повеќе засегнати страни, **стратешки приоритет дава на 6 (шест) главни тематски фокуси**, што ќе биде рамка за доделување грантови во ОФ7 и дизајн на проекти со активности кои ќе се спроведуваат на локално ниво.

в) ОФ7 Стратешки Иницијативи во пределите

ПМГ ОФ7 Иницијатива 3. Придобивки од пристап до ниско-јаглеродна енергија. Заштедата на енергија, ефикасност и обновливи извори на енергија ќе послужат како збир на мерки со цел да се заштеди фосилната енергија и да се намали емисијата на CO_2 за да се осигура достапен пристап до различни форми на енергија, преку модели кои ќе ги земат предвид аспектите за животната средина и екологијата.

3.1 Промоција на обновливи извори на енергија и енергетски ефикасни технологии за да се подигне свеста за енергијата што се користи и како се произведува, со прикажување на отворените можности за развој на други начини на производство на енергија од обновливи извори како што се соларната и енергијата од ветерот;

3.2 Промоција на услугите надвор од централната дистрибутивна мрежа – користење на соларни системи за производство на струја во руралните средини каде нема дистрибуција на струја; и

3.3 Промовирање на заштеда на енергија во домаќинствата, градинките, училиштата и јавните установи со цел да се намали потрошувачката на енергија преку користење на енергетски ефикасни единици како што се инвертори за греење, енергетски ефикасни светилки, прозорци со повеќеслојна изолација итн.

ПМГ ОФ7 Иницијатива 4. Локални со глобални коалиции за ракување со хемикалии и отпад. Таа ќе биде спроведена преку подобрување на капацитетите за собирање на отпад на локално ниво во урбаните и руралните подрачја, подигање на свеста и промоција на иновации и технологии во земјоделскиот сектор. Со промоција на рециклирањето и отворање на нови пазари за реупотребени и рециклирани материјали, локалното население ќе учи преку активностите и активното учество во целокупниот процес. Иновациите во земјоделскиот сектор ќе бидат насочени кон намалување на употребата на хемикалии (ѓубрива и пестициди) и промовирање на повеќе еколошки и органски начини на производство на храна. Оваа иницијатива има три фокуси:

4.1 Промовирање на совесно управување со ѓубре од пластика/цврсти материјали и промоција на кружна економија;

4.2 Намалување/отстранување на употребата на хемикалии во земјоделството; и

4.3 Зајакнување на локални со глобални коалиции за управување со хемикалии, отпад и производи кои содржат жива.

ПМГ ОФ7 Иницијатива 5. Катализирање на одржливи урбани решенија. Активностите поврзани со одржливите урбани решенија треба да дадат придонес во подобрувањето на квалитетот на животната средина во урбаните средини. Овие активности треба да се однесуваат особено на решавање на проблемите со јавниот транспорт преку промоција на иновативни решенија за алтернативни начини на транспорт. Фокусот треба да биде ставен и на прашањата поврзани со управувањето со отпад и емисијата на CO_2 , со акцент на соработката со социјално ранливите категории на население. Преку зголемување на површините под урбано зеленило, активностите позитивно ќе влијаат на паметни урбани решенија. Тука фокусот е на:

5.1. Подобрување на капацитетите со цел промоција на општествено-водени, социјално вклучени и интегрирани решенија кои ја адресираат ниската емисија на CO_2 и одржливиот урбан развој;

5.2. Демонстрирање на иновативни социјално-вклучени урбани решенија/пристапи (вклучително и управување со отпад и хемикалии, енергија, транспорт, сливни подрачја, биодиверзитет и објекти за грижа на екосистемите); и

5.3. Спроведувањена пристап за јавно-приватно партнерство за решенија за ниска емисија на CO₂ во маргинализирани урбани заедници.

ПМГ ОФ7 Иницијатива 8. Зголемување на социјалната инклузија. Оваа иницијатива ќе биде насочена кон социјално исклучени групи како: жени/девојки, млади и лица со инвалидитет преку:

- 8.1 Промоција на избрани иницијативи; и
- 8.2 Воедначена социјална инклузија во сите проекти.

ПМГ ОФ7 Иницијатива 9. Управување со знаење. Зајкнување на платформите меѓу невладините организации како алатка за социјално поврзување на НВО, размена на знаења и информации, ќе биде главната цел за оваа тема и ќе вклучува две иницијативи:

- 9.1.Превземање на знаење и предавања од проекти и активности; и
- 9.2.Подобрување на капацитетите на НВО.

ПМГ ОФ7 Иницијатива 10. Управување со резултати, следење и оценување. Најголем приоритет во рамките на оваа иницијатива е:

- 10.1. Водење на нова С&О стратегија на националната програмска стратегија и дизајн на проекти, спроведување и генерално носење на одлуки преку употреба на партиципаторни механизми (механизми на учество)

4.2 Доделување грантови надвор од приоритетните предели

а) Платформа за дијалог помеѓу НВО-Владата-Приватниот сектор

Тематскиот фокус за зајакнување на гласот на НВО може да се комбинира со зајакнување на улогата на невладините организации за воспоставување на систем за следење и рано предупредување за аспектите на животната средина. Исто така, фокусот е и на поддршката на НВО поврзана со јакнењето на нивните човечки и технички капацитети и нивната активна улога во засилените контроли на животната средина кои пак влијаат врз работата на локалните и националните тела за животна средина и планирање на политиките.

ГЕФ-ПМГ Северна Македонија во ОФ6 ги поддржа процесите за создавање на локални НВО платформи за животна средина за дијалог помеѓу НВО и владата, како и за соработка со приватниот сектор и иновативни МСП www.ekosfera.mk Во ОФ7 ќе продолжи да делува преку доделување на грантови со цел да ѝ помага на оваа платформа.

б) Промовирање на социјална инклузија

Социјалната вклученост, вклучувајќи ги жените, децата и лицата со инвалидитет кога и каде што е соодветно, се бара во секој предлог проект. ГЕФ ПМГ силно препорачува и дава приоритет на проекти кои имаат за цел или промовираат вклученост на социјално исклучени групи. Стратегијата е ориентирана кон развој на пристапи за транспонирање и трансфер на знаења и информации во форма лесно достапна за социјално исклучените групи. Поддршка може да се обезбеди за пренос на информации, за транспонирање на знаењата во форма лесно достапна за лицата со попреченост, употреба на различни медиуми за пренос на знаењата и директен пристап преку специјално креирани натпревари, менторски и тренинг програми. Дополнително, менторскиот пристап, планот

за пренос на знаењата и стратегијата за комуникација ќе го промовираат директниот пристап со социјално ранливите групи и практични насоки преку процесите на развој, аплицирање и спроведување на проектите.

ГЕФ ПМГ силно го поддржува и волонтерскиот пристап како алатка за вклученост на граѓанското општество (особено младите) во програмите, што ќе придонесе за управување со животната средина или конзервација и ќе побарува и собира податоци за дисеминација на минатите искуства на жените координатори за управување со проектните циклуси, за избегнување на лошите страни и искористување на добрите. Целта за проектите раководени од жени е проценета на 15 за ОФ7, што е скоро 50% од сите проекти.

Уште повеќе, ГЕФ ПМГ ќе го надградува и реплицира минатото позитивно искуство за вклучување на младите преку стимулирање на пристапите за едукација и размена на знаења во основните и средните училишта за прашањата поврзани со животната средина, енергија, климатски промени и управување со хемикалии и отпад.

в) Управување со знаење

Со продолжување на претходните практики што беа спроведени во минатото и покажаа добри резултати, ГЕФ ПМГ ќе продолжи со зајакнување на платформите меѓу невладините организации како алатка за социјално вмрежување, размена на знаења и информации. ГЕФ ПМГ Северна Македонија во ОФ7 ќе продолжи да бара од секој примател на грант да го докаже процесот на спроведување на активностите и постигнатите резултати во дигитална, електронска и печатена форма и да ги дисеминира материјалите. Резултатите ќе бидат објавени во електронска форма на веб страната на ГЕФ ПМГ Северна Македонија и ќе послужат за проширување на дигиталната библиотека за ОФ7 со нови публикации, прирачници и извештаи за земјата. Постоечката веб платформа ќе се користи како алатка за секој проект.

Практиката, од минатогодишните искуства, да се комбинираат два или повеќе проектни концепти кои потекнуваат од ист регион и да се одржуваат еднодневни состаноци со НВОи ќе продолжи, зачувувајќи ја природната средина, намалувајќи ја сиромаштијата, вклучувајќи ги жените и децата, секаде кога и каде што е соодветно.

Размената на ресурси, технологии и знаења е многу важна за земјите во развој, давајќи значајни придонеси во глобалниот развој. Соработката во областа на биолошка разновидност, локални со глобални коалиции за управување со хемикалии и отпад, адаптација кон климатските промени, управување со знаењата и промоција на социјална инклузија, вклучувајќи ја родовата еднаквост и јакнењето на жените се само дел од тематските области кои ќе придонесат кон одржливиот развој на регионот.

5. План за комуникација

Програмата на ГЕФ ПМГ ќе продолжи со практиката на организирање директни состаноци од типот на “еднодневен тренинг” со потенцијалните партнери од редот на НВОи. Националниот координатор, асистентот на програмата и членовите на Националниот Управувачки Комитет на ГЕФ ПМГ ќе учествуваат на “еднодневните тренинзи”, каде НВОи ќе ги подготват Предлог проектите, ќе добијат одговори и ќе се договорат за отворените прашања. По “еднодневните тренинзи”, НВОи ќе

имаат чиста визија за тоа кој, кога, што и какви активности ќе се спроведуваат и кои резултати ќе се постигнат. Состаноците ќе бидат употребени со цел да се дискутираат научените лекции од изминатите проекти од програмата за мали грантови, за да се споделат најдобрите практики и да се изрази придонесот на програмата за мали грантови кон националните приоритети.

Дополнително, менторските и тренинг програмите ќе промовираат учество, ќе градат релации и ќе засилуваат партнерства меѓу НВОи кои веќе учествувале во претходните оперативни фази на ГЕФ ПМГ, со цел да се обучат и предводат нови НВОи низ целокупниот процес и развој на проекти за ОФ7. Резултатите од Ex-post студијата за оценка на влијанието, но исто така и извештаите од процесот на спроведување на активностите и постигнатите резултати од секој добитник на грант во континуитет ќе бидат презентирани и публикувани како алатка за промовирање на придонесот на Програмата за мали грантови кон националните приоритети, програмите на ГЕФ и стратегиите на УНДП.

Главната цел на комуникациската стратегија на Националната програма на ПМГ е:

- Да се промовира подобро разбирање на прашањата поврзани со глобалната животна средина и одржливиот развој;
- Да се прецизираат и да се понудат подобри и поаметни решенија за овие прашања, но истовремено вклучувајќи одржлив живот, намалување на сиромаштијата, родова еднаквост, итн.;
- Да се промовираат партнерства меѓу владата и НВОи и помеѓу самите НВОи;
- Да се подигне свеста и да се мобилизираат ресурси и дејства во поглед на овие прашања на национално и локално ниво; и

Да се развијат клучни пораки, да се идентификуваат целни групи и да се спроведуваат соодветни активности вклучувајќи раскажување приказни и визуелизација, веб страница и социјални медиуми, настани, извештаи и публикации, билтени и многу други иновативни идеи

The GEF SGP will continue with the practice of organizing direct meetings “one day training” with potential partners NGOs. NC, PA and members of the NSC will participate on the “one day training” where NGOs will prepare Project Proposals, ask (qualitative and quantitative) questions, get answers and agree on open issues. After the “one day training” NGOs will have a clear vision of who, when, what and how activities will be performed and results achieved. The meetings will be used in order to discuss the lessons learned of the past SGP projects, share best practices and articulate the contribution of the SGP to the national priorities.

6. Мобилизација на ресурси и План за партнерства

Во изминатиот период, за секој проект финансиран преку ГЕФ ПМГ, беше потребно да се обезбеди кофинансирање од партнерска институција за да се покријат основните трошоци. Сè досега, дополнителните трошоци беа третирани на тој начин што ПМГ покриваше 50% од потребното финансирање, комбинирајќи го остатокот од останатите 50% со останати извори на финансирање, од кои 25% како минимум треба да бидат во готовина и 25% во вид на натура.

Во ОФ7, ГЕФ ПМГ не го поставува кофинансирањето како задолжително за одобрување на проектот. Сепак, иако не е задолжително, кофинансирањето значајно се препорачува и високо ќе се оценува од ГЕФ ПМГ и Националниот Управувачки Комитет во процесот на оценување на проектните концепти и предлози. ГЕФ ПМГ ќе продолжи силно да го промовира кофинансирањето со цел да

постигне поголемо влијание на проектот преку финансирањето на другите компоненти од страна на донаторот, обезбедувајќи финансирање на интегрални проектни компоненти кои не се квалификувани за финансирање од страна на ГЕФ, зајакнувајќи ги капацитетите на НВОи да градат партнерства, да се поврзат со други фондови и да осигурат поголема сопственост и одржливост на проектите. Во оваа насока, финансирањето од ГЕФ ПМГ ќе настојува да служи како основа со цел да се мобилизираат и избалансираат и други фондови, да се поврзат и да се обезбеди пристапот на НВОи кон донатори и партнери за кофинансирање, и, во исто време, да се започне процесот на локално зајакнување преку зголемен капацитет на локалните заинтересирани страни за спроведување и управување на проектите

6.1 Обезбедена и планирана готовина и кофинансирање во вид на неготовина

ГЕФ ПМГ ќе продолжи да практикува флексибилни принципи при контрибуцијата на проектите и кофинансирањето во линија со спецификите на донаторот/партнерот. Во исто време, ќе биде воведена флексибилност кон разните модалитети, инструменти и условеност за контрибуција, вклучувајќи ги и добро познатите изминати практики на кофинансирање, контрибуција во готовина, контрибуција во неготовина (стоки и услуги), поделба на трошоците, донации, поделба на трошоците со владата, паралелно финансирање, трошоци за поддршка, административни и трошоци за управување, итн. Начините и инструментите ќе бидат дискутирани и усогласени помеѓу заинтересираните партнери, врз основа на минатото искуство кое се докажало како мотивирачко и стимулативно и за другите донатори како контрибуција кон ГЕФ ПМГ.

Ќе има континуитет во настојувањето да се избалансираат УНДП TRAC средствата и поделбата на трошоците со владата за активностите и проектите на ПМГ (како надополнување на алокацијата на STAR), не само со програми од областа на животната средина, туку исто така и со програми од областа на развојот, намалувањето на сиромаштијата, и останати програми за добро владеење. Вклученоста на членовите на НУК преку нивните контакти и вмрежување за мобилизација на ресурси е многу посакувано и е од исклучителна важност. ГЕФ ПМГ Северна Македонија ќе креира и ќе објави мала база на податоци за донаторите кои придонесуваат кон активностите на ПМГ во Република Северна Македонија и таа база ќе биде обновувана на периодична основа.

После скоро 15 години присуство на ПМГ во Република Северна Македонија, НВОи и локалните власти ја воочија важноста и потребата да се кофинансира, постигнувајќи на таков начин сопственост и подобро управување со спроведувањето и одржливоста на резултатите. Оваа пракса најверојатно ќе продолжи

6.2 Можности за кофинансирање

Напорите за мобилизација на ресурси на ГЕФ ПМГ Северна Македонија на проектно и национално/глобално програмско ниво ќе бидат таргетираны кон традиционалните минати контрибутори, како што се: сопствена контрибуција на НВОи, локална самоуправа и Влада на Република Северна Македонија, останати релевантни национални институции (Фонд за иновации и технолошки развој, Сервис за млади претприемачи, Национален центар за развој

на иновации и претприемничко учење, итн), приватен/бизнис сектор (мултинационален и национален), традиционални билатерални донатори (нпр. USAID, GIZ, директна помош од владата, итн.) и исто така потенцијални и нови донатори како SCD, UNDP, IPA 2 проектите за заштита на животна средина, USAID и UNDP Проектите за климатски промени, Фондот за Западен Балкан (WBF), Фондот за финансирање на Западен Балкан за Одржлива Енергија (wbSEFF), мултилатерални агенции во и надвор од системот на ОН, останати иновативни извори на финансирање, вклучувајќи ги и банките (пр. Светска Банка, KfW, Европска Банка за Обнова и Развој итн.), меѓународни и национални доброволни донаторски фондации и универзитети (локални/регионални универзитети). Дополнително, финансирањето и синергијата се можни и преку ЕУ Хоризонт 2020 за истражувања и иновации и INTERREG, FAO, итн. Исто така, постојат и отворени можности за ГЕФ ПМГ да служи како механизам за испорака на други проекти и програми и како поддршка на одржливи претпријатија

7. Помош за грантови и можности за партнерства

Тимот на ПМГ, вклучувајќи ги и НУК и Техничките советодавни групи (ТСГ) може да им асистираат на заедниците и на невладините организации за да развијат предлози и да дојдат до пристап кон останати донатори и можности за финансирање. Во вакви ситуации, можно е финансирањето да не оди преку ПМГ, и овие активности би се сметале како дел од мобилизацијата на ресурси, бидејќи на тој начин постои зголемен тек на ресурси кон заинтересираните страни на ПМГ преку нивна поддршка. Овие конкретни активности и пристапи за да овозможат вакви можности вклучуваат:

- Креирање на дата база на донатори кои контрибуираат на ГЕФ ПМГ Северна Македонија;
- Листа на останати опции за кофинансирање; и
- Годишни состаноци со донатори за можна соработка.

8. ПЛАН СО УПРАВУВАЊЕ НА РИЗИЦИ

Табела 3. Опис на ризиците идентификувани во ОФ7

Опис на идентификуваниот ризик	Степен на ризик (низок, среден, висок)	Веројатност за ризик (ниска, средна, голема)	Предвидена мерка за ублажување
Потенцијални социјални, економски и еколошки ризици поврзани со предложениот проект	низок (пределен пристап и агро-екологија)	ниска (пределен пристап и агро-екологија)	Да се соберат информации и да се спроведе пред-скрининг во фазата на дизајнирање на проектот и задолжителен краен скрининг при проценката (да се оценат социјалните, економските и еколошките ризици при дизајнирање и оценување на проектот) Да се обезбеди план за ублажување на ризикот, како дел од планот на проектот и да се обезбеди постојана согласност со СЕС во текот на спроведувањето
Проектните активности, опремата и инфраструктурата може да ја зголемат изложеноста	среден (обновливи извори на енергија и агро-екологија)	средна (обновливи извори на енергија, управување со хемикалии и	Да се процени безбедноста на погодените заедници во текот на дизајнирање на проектот Да се обезбеди план за безбедност на заедницата како дел од проектниот план

на заедницата на ризици и влијанија		органиски отпад и агро-екологија)	
Контакт и вклучување на заинтересирани страни	среден	средна	Консултативни состаноци и неформални средби со клучните заинтересирани страни во одредените подрачја со цел да се избегне можноста за непостоечка соработка со нив или недостаток на интерес и вклученост
Безбедност и здравје при работа	низок (обновливи извори на енергија и агро-екологија)	ниска (обновливи извори на енергија, управување со хемикалии и органиски отпад и агро-екологија)	Да се обезбеди план како дел од проектниот план за заштита на работниците од несреќа, повреда или болест поврзани со изложеност на опасностите со кои се сретнуваат на работното место, особено во случај на контрибуција во натура
Екстремни временски појави; зголемен ризик од катастрофи со силно влијание	среден	голема	Идентификација на проектните компоненти кои се чувствителни или ранливи на климатските промени Разгледување и усвојување на мерки за намалување на ризикот за погодените проекти Разгледување и одобрување ревитализација на погодените заедници, по потреба и доколку има капацитет за тоа
Неурамнотеженост во рамките на тематските фокуси	низок	средна	Дополнителна промоција и состанок за консултации со НВО-и Воведување на пред-физибилити грант Промовирање на пристапот на менторство Преглед на Стратегијата
Недостаток на квалитетни предлог проекти и капацитет на НВОи, некомплетна документација, ненавремено спроведување	Средна	средна	Организираны состаноци/работилници за подобрување на предлозите за проекти Промовирање менторски пристап
Недоволна еколошка свест и свест за животната средина и јавно учество во програмата	среден	средна	Дизајнирање на едукација по мерка, промоција и пристапи на подигање на јавната свест
Недостаток на финансиски средства	среден	средна	Одредување приоритет на проекти со поголем придонес Промовирање на придонес и кофинансирање
Слабо учество на социјално исклучени групи	низок	средна	Дополнителна промоција, директни консултации со претставникот на НВО и застапување на социјално исклучените групи Воведување на пред-физибилити грант Промовирање на пристапот на менторство

Планот за проценка и управување со ризикот ќе биде воведен како задолжителен во предлог проектите за идентификувани ризици, со посебен фокус на идентификуваните тематски фокуси и потенцијалните проектни активности. Покрај тоа, НУК врз основа на својата експертиза ќе го процени потенцијалниот ризик и квалитетот на планот за управување со ризици и врз основа на наодите ќе даде инструкции на корисниците на грантови

9. План за следење и оценување

9.1 Пристапи на следење на проектно и национално ниво

ГЕФ ПМГ Северна Македонија ќе продолжи со примена на принципот на следење и оценување на проектите како процес на учење преку кој се стекнуваат најдобри практики, научени лекции и го зголемува капацитетот на НВОи за одржливо продолжување со активностите по завршување на грантот. Покрај јакнењето на капацитетите на НВОи да користат како алатка за поефикасно управување со активностите, на национално/програмско ниво, системот на С&О добива вредни информации за спроведување на програмата, целите и достигнувања на НПС и подобрување на проектниот дизајн и спроведување.

ГЕФ ПМГ Северна Македонија, во текот на последните 10 години го воспостави системот на С&О на ниво на проект и на ниво на програма. Активностите за С&О на ГЕФ ПМГ се спроведуваат на две нивоа:

1. Програмско ниво - С&О на Националната програма и проектно портфолио на земјата; и
2. Проектно ниво - С&О во текот на подготовка на предлог проектот, неговото спроведување и по завршување на проектот. На ниво на проект, системот на С&О се состои од различни видови извештаи кои ги евидентираат напредокот на проектите, одговорноста и влијанието, редовната комуникација и обука на НВОи низ целиот процес на развој на проектот, спроведување и периодот по проектот, како и посети на проектните локации и директни проверки на лице место.

Во текот на подготовката на проектот, ГЕФ ПМГ ќе бара од корисниците на грантот да постават реални и остварливи индикатори како дел од предлог-проектите и проектниот план за работа, врз основа на кој ќе се мери успехот на активностите на проектот. ГЕФ ПМГ Северна Македонија препорачува поставување на еден (максимум два) индикатори за секој тематски фокус. Во текот на спроведувањето на проектот, Националниот координатор (НК) ќе врши директни посети на локацијата на проектот, средби со корисниците на грантови и релевантните засегнати страни во проектот, со цел да ја следи реалната спроведување на проектот и да ги потврди информациите содржани во извештаите на АК за напредокот на проектот. На крај се спроведува уште една посета на лице место, по приемот на конечниот извештај за проектот. Секоја посета на проектната локација завршува со евиденција на следењето, која се споделува со корисникот на грантот, што укажува на целта на посетата, забелешките, препораките и активностите кои треба да се преземат. Корисниците на грантот се должни да поднесуваат редовни периодични и финални наративни и финансиски извештаи за проектот, извештај од следење, ревизорски извештај од независен консултант, како и ревизорски извештај. По завршувањето на проектот, се спроведуваат пост-проектни посети на локацијата проследени со пост-проектни извештаи.

Во претсојната ОФ7 фаза, ГЕФ ПМГ Северна Македонија има намера да го подобри системот на собирање и евидентирање на податоци, начинот на учество и системот за управување со знаењето, со цел да обезбеди и да го зголеми партиципативното, репрезентативно и кредибилно собирање на податоци, вкрстена усогласеност и поголемо разбирање на влијанието на проектот и да обезбеди трансфер на знаење и научени лекции.

Сепак, за да се обезбеди поголема усогласеност и поголемо разбирање на влијанието на процесот и програмата, препорачливо е да се користи матрица за развој и документирање на основните индикатори и стратешки иницијативи. Матрицата ќе обезбеди подобар преглед на спроведувањето на програмата, проценка на влијанието и сумирање на резултатот (види Прилог 4).

На програмско ниво, информациите и индикаторите добиени од С&О на проектот, редовно се потврдуваат, систематизираат и евидентираат во глобалната база на податоци на ГЕФ ПМГ, а истите

се сумирани во Националните годишни извештаи (НГИ). За резултатите од С&О на програмата, редовно се комуницира со регионалниот тим на НУК, СРМТ/UNDP, невладините организации и јавноста. Наодите од С&О се користат за да се забележи напредокот и придонесот на програмата кон исходите на НПС и да се преземат соодветни адаптивни мерки за управување, доколку има потреба.

Може да се организираат работилници за развој на капацитетите и обуки за С&О во однос на иновативните техники за следење на заедницата, вклучувајќи ги и новите технологии (односно GPS фото апарати, воздушни фотографии, партиципативен ГИС, итн.), и како одговор на насоките за интервенциите на ГЕФ ПМГ во фокусните области, и други специфични барања од донаторот/за кофинансирање. За да се добие исплатливост на трошоците, активностите на С&О на ниво на проект, вклучувајќи и посети на проектната локација, се спроведуваат и на дискрециона основа, врз основа на внатрешно проценети критериуми, вклучувајќи (но, не и ограничувајќи се) на големината и комплексноста на проектот, потенцијалните и реалните ризици и параметрите за безбедност. Покрај тоа, ГЕФ ПМГ во ОФ7 има намера да ја лансира студијата од “*ex-post*” проценката на влијанието со цел да се добијат подетални информации за долготрајното влијание на ГЕФ ПМГ, ефектите од мултипликација и одржливост на активностите, потенцијалот за повторување и надградба и да се обезбедат можности за извлекување и пренесување на научените лекции и најдобрите практики. Студијата треба да биде организирана на партиципативен начин, со пристапот на користење фокус групи, со комбинирање на претходни корисници на грантови со потенцијалните програмски партнери на НВО.

Табела 3. План за С&О на ниво на Националната програма

С&О активност	Цел	Одговорни страни	Извор на буџет	Тајминг
Елаборат за националната програмска стратегија	Рамка за идентификација на локални проекти	НК, НУК, засегнати страни во државата, корисник на грантот	Опфатено со планирачки грант	На почеток на оперативната фаза
Годишен преглед на националната програмска стратегија	Учење: адаптивно управување Периодично ажурирани и одобрени од страна на СРМТ, НПС служи како упатство за спроведување на ГЕФ ПМГ во Северна Македонија Да се процени ефикасноста на сите проекти, национални портфолија, учење; адаптивно управување. ОФ7 НПС ќе биде динамичен документ и ќе може да се ажурира периодично од страна на националниот тим на ПМГ и членовите на НУК	НК, НУК, СРМТ	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци, вложено време на персоналот	Ќе се извршуваат прегледи на годишна основа ³ за проверка дали НПС е на добар пат во остварувањето на исходите и целите, и донесување одлуки за било какви ревизии или потребите на адаптивно управување

³ НПС е динамичен документ кој треба да се ревидира и ажурира, доколку НУК смета дека е потребно, на периодична основа, како дел од прегледот на годишната стратегија.

C&O активност	Цел	Одговорни страни	Извор на буџет	Тајминг
НПС Состаноци за тековниот преглед на проектните резултати и анализа	Да се процени ефикасноста на сите проекти, портфолија, пристапи; учење; адаптивно управување. Членовите на НУК го следат развојот, усвојувањето, периодичните ревизии и спроведувањето на НПС, преглед на годишниот план за работа, следење на статусот на одобрените проекти, учество во сите посети на лице место со НК (ако е применливо/по потреба) итн.	НК, НУК, УНДП	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци, вложено време на персоналот	Минимум еднаш годишно, еден посветен на C&O и на адаптивното управување, на крајот на годината од грантот Минимум годишен преглед за да се обезбеди дека ОФ7 НПС е на пат да ги постигне резултатите и ако биде потребно направи навремени и засновани на докази промени на НПС
Процес на ревизија на проектот на НПС	Осигурете се дали постапката/ алатката SESP го применува SES на ниво на проектот	НК, НУК, УНДП	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци	Во фазата на дизајнирање на проектот, оценување и спроведување
Национален годишен извештај (ACR) ⁴	Да се овозможи ефикасно известување на НУК	НК презентира на НУК	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци	Еднаш годишно во јуни
Годишен извештај од следењето (AMR) ⁵ Анкета (врз основа на ACR)	Да се овозможи ефикасно известување на СРМТ и GEF; презентирање на резултатите на донаторите	НК поднесува на СРМТ	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци	Еднаш годишно во јули
Преглед на стратешкото национално портфолио	Учење; адаптивно управување на националната програма за стратешки развој	НУК	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци. Може да се очекува	По еднаш по оперативна фаза

⁴ Националната програма треба да се разгледува во консултација со членовите на НУК, национални контакт личности на Конвенцијата од Рио и поврзаните барања за известување. Годишниот извештај за земјата треба да биде презентираан на состанок на НУК во јуни секоја година за преглед на напредокот и резултатите, и да се донесат одлуки за клучните адаптивни мерки и цели за следната година.

⁵ Истражувањето на AMR во суштина се потпира на информациите презентирани од страна на земјата во Националниот годишен извештај (ACR) со неколку дополнителни прашања. Тоа ќе овозможи агрегација на параметрите на земјата од страна на СРМТ за глобално известување.

C&O активност	Цел	Одговорни страни	Извор на буџет	Тајминг
			глобална техничка поддршка за C&O	
Студии, Завод за статистика, национални планови за комуникација и акција итн.	Споредбена проверка со други достапни извори	НК, НУК	Опфатено во рамките на националната програма за оперативни трошоци	По потреба
ПМГ Датабаза	Да се обезбеди документирање на внесените податоци од сите проекти и национални програми во ПМГ датабазата	НК(и), ПА(и)	Вложено време на персоналот	Во текот на оперативната фаза. Да се обезбеди гаранција за квалитетот и комплетирање на податоците пред годишниот циклус на следење (мај-јуни секоја година)
Ревизија	Да се обезбеди усогласеност со стандардите и нормите за спроведување/управување на проектите	UN PS/ Надворешен Изведувач. НК/ ПА да ја обезбедат неопходната поддршка	Глобален Оперативен Буџет	Годишно за одбрани земји, врз база на проценка на ризикот

9.2 Рамка на резултати на НПС

Табела 4. Рамка на резултати на Националната Програмска Стратегија на ПМГ ОФ7

<p>Усогласување со Целите за Одржлив Развој на УНДП: Живот на земјата, Живот под вода, Достапна и чиста енергија, Климатски акции, Одговорно конзумирање и производство, Одржливи градови и заедници, Партнерство за постигнување на цели, Родова еднаквост, Квалитетно образование</p>		
<p>Соработка со УНДП Националниот Програмски Документ (НПД):</p>		
<p>ОФ7 ПМГ Програмска Цел: Промовирање и поддршка на иновативни, инклузивни и влијателни иницијативи, и поддршка на повеќечлени партнерства на локално ниво со цел разрешување на глобални проблеми кои се однесуваат на животната средина во приоритетни предели</p>		
1 ОФ7 ПМГ НПС Стратешки иницијативи	2 ОФ7 НПС Индикатори и цели (Идентификувај ги релевантните цели за стратегијата)	3 Начин за верификација
<p><u>Стратешка иницијатива 3:</u> Придобивки од пристап до ниско-јаглеродна енергија 3.1. Промовирање на обновливи и енергетски ефикасни технологии, создавајќи социјално-економски придобивки и подобрување на животниот стандард 3.2. Промовирање на самостојна енергетска одржливост во рурални и урбани средини 3.3. Промовирање на штедење на енергија во домаќинствата, градинките, училиштата и јавните установи, со цел намалување на потрошувачката на енергија</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Најмалку 2 типологии кои се ориентирани кон заедницата, со локално прилагодени мерки за пристап до енергија преку успешни примери на проширување и репликација - Најмалку 2 локални јавни згради што оствариле пристап до ниско-јаглеродна енергија преку решенија за обновлива енергија, со проценети и вреднувани придобивки - Најмалку за 400 t намалена емисија на CO₂ годишно со користење на извори на обновлива енергија - Најмалку 250 t заштеда на фосилно гориво годишно 	<ul style="list-style-type: none"> - Индивидуални проектни извештаи од ПМГ национален тим (како дел од тековен и финален извештај) - ГИМ, национални извештаи, ПМГ глобална база на податоци - Национална програмска стратегија (параметри на НУК)
<p><u>Стратешка иницијатива 4:</u> Локални со глобални коалиции за ракување со хемикалии и отпад 4.1. Промовирање на совесно управување со отпад од пластика/цврсти материјали и промоција на кружна економија 4.2. Намалување/ отстранување на употребата на хемикалии во земјоделството 4.3. Зајакнување на локални со глобални коалиции за управување со хемикалии, отпад и производи кои содржат жива</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 20 t селектиран и рециклиран пластичен отпад - 30% намалена емисија на ПОП-с - 500 kg селектиран и собран е-отпад - 1,500 t собран и рециклиран цврст непластичен отпад (хартија, облека) - 5% намалување на прашина и PM10 честички во урбана средина – град - Најмалку 2 нови технологии спроведени за подобро управување со хемикалиите и отпадот во земјоделскиот сектор - 20 заедници кои работат на подигање на свеста за соодветно управување со хемикалии и ѓубре 	<ul style="list-style-type: none"> - ГИМ, национални извештаи - ГИМ, глобална база на податоци, национални извештаи - Национална програмска стратегија - Преглед (параметри на НУК) - Службени документи за соработка и управување М&Е извршени во текот на и 1 година по завршување на проектот - Фактури, сметки и други пишани средства - Индивидуално известување за проектот по

<p>Стратешка иницијатива 5: Катализирање на одржливи урбани решенија</p> <p>5.1. Подобрување на капацитетите со цел промоција на општествено-водени, социјално вклучени и интегрирани решенија кои ја адресираат ниската емисија на CO₂ и силниот урбан развој</p> <p>5.2. Демонстрирање на иновативни социјално-вклучени урбани решенија/пристапи (вклучително и управување со отпад и хемикалии, енергија, транспорт, сливни подрачја, биодиверзитет и објекти за грижа на екосистемите)</p> <p>5.3. Спроведување на пристап за јавно-приватно партнерство за решенија за ниска емисија на CO₂ во маргинализирани урбани заедници</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 2 иновативни социјално-вклучени урбани решенија/пристапи (вклучително и управување со отпад и хемикалии, енергија, транспорт, сливни подрачја, биодиверзитет и објекти за грижа на екосистемите) - 3 заедници со подобрен капацитет за промоција на општествено-водени, социјално вклучени и интегрирани решенија кои ја адресираат ниската емисија и одржливиот урбан развој - 2 ha урбано зеленило - 1 ботаничка градина направена со цел зголемување на урбаното зеленило 	<p>ПМГ земја</p> <ul style="list-style-type: none"> - Индивидуални проектни извештаи од ПМГ национален тим - ГИМ, национални извештаи, ПМГ глобална база на податоци - Национална програмска стратегија
<p>Стратешка иницијатива 8: 8. Зголемување на социјалната инклузија</p> <p>8.1. Промоција на избрани иницијативи</p> <p>8.2. Воедначена социјална инклузија во сите проекти (пр. Жени/девојки, млади и лица со инвалидитет - ЛСИ)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Учество од страна на 500 жени, млади, лица со инвалидитет - 2 преведени/транспонирани материјали за социјално исклучените групи - 20 директни состаноци, програми за едукација и промоции - 20 директни корисници разделени по полова припадност како ко-бенефит од ГЕФ инвестицијата (ГЕФ базичен индикатор 11) - 15 ПМГ проекти водени од страна на жени и/или конвенционални конкретни механизми за зголемување на учеството на жените - 1 ПМГ проект што демонстрира соодветен модел на ангажирање на младите - Најмалку 1 ПМГ проект што демонстрира модел на ангажирање на лица со попреченост 	<ul style="list-style-type: none"> - Индивидуални проектни извештаи од ПМГ национален тим - ГИМ, национални извештаи, ПМГ глобална база на податоци - Национална програмска стратегија
<p>Стратешка иницијатива 9: Управување со Знаење</p> <p>9.1. Превземање на знаење и лекции од проекти и активности</p> <p>9.2. Подобрување на капацитетите на НВО</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 7 проекти да го применуваат пристапот на менторство и обука - 50 одржани сесии за менторство и обука - 300 учесници - 10 бизниси вклучени во проектите - 25% придонес во бизнисот и за кофинансирање - 8 добри практики 	<ul style="list-style-type: none"> - Извештај од проценката на ex-post влијанието - Индивидуално известување за проектот по национални ПМГ тимови - Глобална база на податоци на ПМГ - Годишен извештај од мониторинг (ГИМ)

	- 30 објавени материјали	- Преглед на Националната програмска стратегија
<p><u>Стратешка иницијатива 10:</u> Управување со резултати, следење и оценување 10.1. Водење на нова M&E стратегија на националната програмска стратегија и дизајн на проектите, спроведување и генерално носење на одлуки преку употреба на партиципаторни механизми (механизми на учество)</p>	<ul style="list-style-type: none">- Најмалку 7 проекти кои покажуваат резултати за управување со модалитети во програмски дизајн, спроведување и целокупно донесување одлуки со употреба на механизми за учество- Најмалку 1 проект по стратешка иницијатива учествува во таканаречената South-South размена на глобално и регионално ниво за пренесување на знаење, реплицирање на технологија, алатки и пристапи за глобалните еколошки проблеми- Квартално надградување на ПМГ базата за ефективно собирање на податоци, управување и анализа на придобивките од програмата и учењето	<ul style="list-style-type: none">- Индивидуални проектни извештаи од ПМГ национален тим- ГИМ, национални извештаи, ПМГ глобална база на податоци- Национална програмска стратегија

10.Одобрување од Националниот Управувачки Комитет

Забелешка: Потписите на членовите на НУК се потребни за одобрување на комплетната и конечна НПС, темелно прегледана и прифатена на состанокот на Националниот Управувачки Комитет.

NSC members involved in OP7 CPS development, review and endorsement	Signatures
Petkanovska Ivana	
Dodeva Stanislava	
Golcheva Zaklina	
Zenki Vullnet	
Indova Vesna	
Janevska Silvija	
Kodzoman Anita	
Prof. Levkov Zlatko	
Prof. Popovska Vasilevska Sanja	
Prof. Tanaskovikj Vjekoslav	
Tushi Bardhyl	

NSC members involved in OP7 CPS development, review and endorsement	Signatures
Petkanovska Ivana	
Dodeva Stanislava	
GolchevaZaklina	
Zenki Vulnet	
Indova Vesna	
Janevska Silvija	
Kodzoman Anita	
Prof. Levkov Zlatko	
Prof. PopovskaVasilevskaSanja	
Prof. TanaskovikVjekoslav	
Tushi Bardhyl	

11. Анекс 1: Статус во централната област Хемикалии/ПОПс, вклучувајќи и отпад

1. Република Северна Македонија беше една од првите земји што отвори наменска канцеларија за Хемикалии/ПОПс при Министерството за животна средина и просторно планирање и преку неа подготви и достави Национален план за спроведување (National Implementation Plan – NIP) во 2004 година за намалување и елиминација на Хемикалиите/ ПОПс. Дополнително, подготви ажуриран НИП за да ги вклучи измените во 2009 година. Поради политичките превирања во земјата, ажурираниот НИП иако беше подготвен во 2014 година, беше доставен до Секретаријатот на Стокхолмската конвенција во јуни 2018 година. Од истата причина, а исто така и заради недостаток на финансиски ресурси, немање доволно релевантни институции и неопремени капацитети за следење и набудување, не се изготви второто ажурирање во кое се вклучени амандманите за 2011, 2013, 2015 и 2017 година, додека другите планирани активности за намалување и елиминација на Хемикалии/ ПОП-с беа одложени.

2. Со почетниот НИП и ажурираниот НИП, беа утврдени неколку клучни проблеми со Хемикалии/ПОПс и истите беа решени преку детални пописи и акциони планови. За некои од овие проблеми, беа спроведени проекти што резултираа во подобрување на целокупната состојба на Хемикалии/ПОПс во Република Северна Македонија.

3. Според првичниот НИП, во Република Северна Македонија не постојат ПОПс пестициди за трговија или употреба во земјоделството или во ветеринарната пракса. Сепак, делови од овие пестициди беа фрлени на отворени депонии во периодот пред 1990-тите, така што сите депонии и помалите депонии се сметаат за локации загадени со Хемикалии/ПОП-с. Нема планирани активности за идентификување на нивото на загадување или за санација на овие локации. Исто така, постоеше застарена залиха на ДДТ во складот на Агенцијата за здравствена заштита, околу 2.500 кг. Со проектот ГЕФ УНИДО, спроведен во 2005-2006 година, залихата беше спакувана, транспортирана и третирана на еколошки прифатлив метод во Базел, Швајцарија.

4. На локацијата на некогашната фабрика за хемикалии ОХИС – Скопје има две депонии линдан и други изомери на хексахлороциклохексан (НСН), едниот со 10.000 тони отпад и другиот со 25.000-30.000 тони отпад. Почвата околу и под депонијата е исто така загадена. Правната рамка за санација на оваа локација е подготвена, но сè уште не е донесена. Временската рамка за санација на оваа локација треба да се придвижи напред и процесот треба да започне што е можно поскоро.

5. Полихлорирани бифенили (Polychlorinated biphenyls (PCBs)) беа широко користени како течност за ладење во електроенергетска опрема, како што се трансформатори и кондензатори. Во почетниот НИП од 2004 година, врз основа на теренски анализи, беше проценето дека 45-50% од оваа опрема е загадена или посредно загадена со ПЦБ. Со два проекти што беа спроведени во текот на 2004-2006 и 2008-2011 година од страна на ГЕФ УНИДО, беше развиена софистицирана база на податоци за опрема контаминирана со ПЦБ и беше дизајниран, изграден и пуштен во употреба објект за времено складирање и третман на опрема загадена со ПЦБ. Со ова, циклусот за управување со ПЦБ во Република Северна Македонија беше затворен. Со истите овие проекти беа идентификувани и изгорени 801 кондензатори на нисконапонски кондензатори загадени со ПЦБ во Базел, Швајцарија и беа третирани 155 тони контаминирана опрема. Податоците во базата на податоци постојано се ажурираше сè додека не се исклучи од употреба целата опремата загадена со ПХБ и финализираше третманот на загадена опрема, процес кој ќе продолжи и во наредните години. Се проценува дека 95% од евидентираната опрема е деконтаминирана.

6. Полиброминираниите дифенилни етери (PDBE) се користеа како угушувачи (ретарданти) на оган во електрична опрема и возила до 2004 година. Во ажурираниот НИП за 2014 година беше направен детален попис на овие состојки. Во текот на изработката на анализата, беше заклучено дека иако постои правна рамка за селекција и третман на електронски отпад и возила на крајот на животот (electrical waste and end of life vehicles (ELV ЕЛВ)), сепак повеќе од половина од овој отпад завршува на депонии или се елиминира со неконтролирано горување. Новиот Национален план за управување со отпад за период до 2024 година (во подготовка во средината на 2018 година) треба да го реши овој проблем со подобрена примарна и секундарна селекција на електричен отпад и ЕЛВ.

7. Емисиите на диоксини и фурани се идентификуваат како сериозен проблем и цврсто се поврзани со загадувањето на воздухот во Република Северна Македонија. Повеќето емисии доаѓаат од неконтролирано согорување на отпадот во депониите и помалите места во депонијата. Препораките во Националниот план за управување со отпад (НПУО) 2009-2015 главно не беа спроведени. За периодот 2015-2018 година немаше подготвен НПУО. Новиот НПУО се очекува и допрва треба да видиме како ќе се реши овој проблем.

8. Друг голем извор на диоксини и фурани е согорувањето на медицински отпад (голема застарена печка) во депонијата Дрисла близу Скопје. Поради јавниот притисок, во март 2018 година беше инсталиран филтер на оваа печка. Сепак, мерења на емисија на диоксини и фурани воопшто не се извршени.

9. Трет голем извор на диоксини и фурани е енергетскиот сектор. Двете термоцентрали кои работат на лигнит, РЕК Битола и РЕК Осломеј, доцнат 5+ години од спроведувањето на препорачаните најдобро достапни технологии (Best Available Technologies BAT – БАТ) и најдобрите практики за животна средина (Best Environmental Practices BEP – БЕП) и сè уште не се во согласност со Оперативните планови на ИСКЗ Дозвола-А. РЕК Битола постојано работи, произведува до 80% од електричната енергија за С. Македонија. Одредените временски рамки за тоа кога термоцентралите ќе бидат усогласени со одредбите на Оперативните планови сè уште не се утврдени.

10. Други забележителни извори на емисии на диоксини и фурани се металуршката индустрија и индивидуалните печки за греење на домаќинствата што горат секој вид отпад или материјал што може да гори, пластика, користено моторно масло, користени масла за подмачкување, стар мебел и др.

СТРАТЕГИЈА ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАДОТ

1. Големи проблеми и ограничувања во доменот на управување со отпадот во Република Северна Македонија се присутни речиси во сите области на постојниот систем на управување со отпад, како и во сите односи во општеството кои се однесуваат на управувањето со отпадот: политичка и законска рамка; организација на институциите и на човечките ресурси, покривањето на трошоците и финансирањето на услугите и на инвестициите, свеста на инволвираните субјекти и информирањето на истите, сите фази на техничкото управување од собирањето до депонирање на отпадот, постоење/ санација на оптоварувања на животната средина, влијанијата врз здравјето на луѓето и врз животната/ природната средина со потенцијално влијание врз македонската економија.

2. Сегашната состојба со управувањето со отпадот во С. Македонија може да се окарактеризира како субстандардна во поглед на човечките и финансиските ресурси, како и недоволна и неефективна во поглед на мониторингот и спроведувањето на прописите, што резултира во

различни дисфункционални системи во општеството и во многу сродни негативни ефекти врз животната средина и врз здравјето на луѓето.

3. Управувањето со отпадот е едно од најсериозните проблеми со животната средина во С. Македонија.

4. Општините се формално одговорни за обемените и тешки задачи поврзани со управувањето со отпадот.

5. Сите државни владини институции, општини и производниот/ услужниот сектор, кои се одговорни за извршување на главните задачи за управување со отпад, имаат недоволно човечки ресурси, знаење и искуство за развој и спроведување на сите релевантни законодавства, стандарди, инструменти и инвестиции за воспоставување интегриран систем за управување со отпад.

6. Општото ниво на свест за животната средина и за проблемите со отпадот во С. Македонија е високо; всушност, луѓето се свесни за проблемите кои резултираат од несоодветното управување со отпадот и за негативните ефекти врз нивното здравје и врз животната средина и природата. Луѓето немаат свесност за нивната сопствена одговорност и улога како создавачи на отпад. Од друга страна, ставовите на јавноста можат да се манифестираат преку силно противење на секакви промени во постојната практика на управување со отпадот; таквите ставови се потпираат на реалното стравување и на загриженоста, како и на недоволната информираност и отсуството на пракса за пристап на јавноста до информации.

7. Изворите на средства за покривање на трошоците и за финансирање на управувањето со отпадот се главно директните надоместоци за транспортот и за отстранувањето на отпадот. Надоместоците за услугите на управување со комуналниот отпад ги фактурираат и непосредно ги наплаќаат јавните комунални претпријатија, тие се засновани на месечен паушал кои се разликуваат меѓу општините, висината на надоместокот е мала, а процентот на неплаќачи е често многу висок. Паушалните надоместоци за собирање и за отстранување на комерцијалниот и индустрискиот отпад ги наплаќаат јавните претпријатија, главно по повисоки тарифи во споредба со оние за комуналниот цврст отпад.

8. Собирањето, транспортот и депонирањето се основните методи за отстранување речиси на сите фракции на отпадот. Во табелата подолу е даден преглед на грубо проценетите количества на отпадот што се создава годишно. Што се однесува до количествата на создадениот комунален отпад, може да се очекува пораст на количествата на отпад за 1,7% годишно во наредните 10 –12 години; промените во количествата на отпад од производството/услугите/земјоделството зависат од динамиката на економскиот развој на државата.

Вид на отпад	Проценето количество (t / годишно)
Комунален отпад	420.000
Комерцијален отпад (со состојки слични на оние во отпадот од домаќинствата)	150.000
Отпад од здравствени институции	1.000
Градежен отпад и шут	500.000
Индустриски неопасен отпад	2.120.000
Индустриски опасен отпад	77.500
Земјоделски отпад - нус-производи од животинско потекло	4.900.000
Земјоделски отпад - нус-производи од растително потекло	550.000
Стари гуми	5.000
Стари минерални масла	8.000

Вид на отпад	Процентото количество (t / годишно)
Стари возила	17.500
Стари акумулатори	3.500
Вкупно	8.700.000

9. Само околу 70% од населението ги користи услугите на системот на собирање на комунален отпад, што ги извршуваат јавните претпријатија. Опремата за собирање на отпадот и нивото на услугите не е во согласност со тековните барања. Собирањето на несепариран комунален и неопасен индустриски отпад е вообичаена практика.

10. Отпадните метали сочинуваат најголем дел од собраните отпадоци за рециклирање. Степенот на одделното собирање на фракциите на отпадот што може да се рециклираат зависи единствено од пазарните услови; се сепарираат само оние видови неопасен и опасен отпад што може да се продадат. Сепаратното собирање, во најголем дел, го вршат лица/ индивидуалци (неформалниот сектор) незаконски од канти за ѓубре од улица или во општинските депонии.

11. Медицинскиот отпад е скоро целосно регулиран и спроведуван со специјални канти за отпад, лиценцирани собирачи кои ги транспортираат во печка со висока температура во градската депонија во Скопје, каде што се гори (види т. 8).

12. Активностите за преработка и рециклирање за комуналниот отпад се многу ограничени и без каков било организиран пристап. Генерално, искористувањето на многу видови/ состојки на материјали што може да се рециклираат е финансиски неисплатливо во постојните услови. Со собирање и рециклирање на материјалите со потенцијал за рециклирање, како што се метали, хартија, пластика, автомобилски акумулатори, отпадни масла и слично, се занимаваат, во најголем дел, неформалниот сектор и приватни компании.

13. Пазарот за рециклирање на пластика во Македонија е неразвиен, освен за отпадни метали. Постои развиена мрежа на собирачи и/или препродавачи, како и силен и стабилен пазар за отпадните метали.

14. Постојат компании кои имаат лиценца за електронска и електрична опрема за отпад (ЕЕОО), но пошироката јавност не селектира и депонира ЕЕОО во канти направени за ЕЕОО; на крајот, поголемиот дел го собира неформалниот сектор и го продава како метален отпад.

15. Голем дел од растителните остатоци произведени во земјоделството се гори на отворен простор иако тоа е нелегална активност. Ѓубривото добиено од крупната и од ситната стока се искористува за ѓубрење на почвата. Компостирањето и анаеробното гниење на органскиот отпад, генерално, не се практикува.

16. Најголеми количества на опасен отпад се произведуваат во металургиските индустриски постројки и генерално се складираат на непрописни депонии во кругот на фирмите. Најголем дел од опасните отпадни масла, создадени во производниот сектор и во други активности нелегално се искористуваат како горива.

17. Трансформатори за кои постои сомневање дека содржат масла со ПХБ може сè уште да се користат во системот за снабдување со енергија и дека се произведуваат во некои фабрики и производи. Но, не постојат локални лаборатории за спроведување на потребните анализи за можните извори на ПХБ/ПХТ во Македонија.

18. Постојните постројки и капацитети за отстранување на отпадот се несоодветни, а практиката на управување со отпадот придонесува кон загадувањето на воздухот, на водните ресурси и на земјиштето, како и кон ризиците за биодиверзитетот, земјоделското земјиште и здравјето на луѓето. Речиси единствениот метод за отстранување на отпадот е одлагање на депонии; само дел

од опасниот отпад од здравствените институции и одредени течни опасни отпадоци се спалуваат, односно се согоруваат (види т. 8)

19. Најголем дел од комуналниот цврст отпад и другиот собран отпад се одлага без предтретман на комунални депонии; различни видови неопасен и опасен отпад, како што се стари гуми, автомобилски акумулатори, маслени автомобилски компоненти и други отпадоци се одлагаат на „диви“ депонии. Депониите работат без дозволи за работа, со еден исклучок, без никакви техники што се применуваат на депонии и без редовен мониторинг во однос на влијанијата врз животната средина. Не постои евиденција на доставениот отпад, а не се врши ниту визуелна инспекција на карактеристиките на отпадот што треба да се депонира. Депонирањето на комбиниран опасен и неопасен отпад и спалувањето на комуналниот отпад, отпадот од растителни ткива и пластиката на отворен простор, претставуваат најсериозни ризици и последици за животната средина. Една третина од постојните 51 депонии се категоризирани во класата со највисок ризик според оценката на нивниот ризик од аспект на животната средина и нивното затворање или санирање е приоритетно.

20. Опасниот отпад што го создаваат македонските рударски и производни индустриски капацитети се соочува со сериозни проблеми: одлагалиштата за отпад од одредени (рударски) процеси се напуштени, постојат малку или воопшто не постојат информации за историјата на одлагалиштата за отпад и за последиците врз животната средина, правното наследство во однос на истите е нејасно. 16 поголеми индустриски области и одлагалишта за отпад се идентификувани како „еколошки жаришта“ врз основа на утврдените влијанија врз животната средина и високиот потенцијал на опасност.

21. Актуелното управување и отстранување на животинските ткива од кланиците и од сточарските фарми се состои од закопување во јами на фармите или фрлање на селските одлагалишта за отпад. Во двете ситуации, ова се врши со мало или без учество и надзор од страна на овластени ветеринари, главно на неконтролиран начин и далеку од потребните санитарни стандарди.

22. Отстранувањето на пакувањето контаминирано со пестициди и друг карактеристичен агрохемиски отпад се одлагаат со палење на отворен простор, со исфрлање заедно со комуналниот отпад; остатоците од пестицидни раствори обично се исфрлаат во водена средина.

Сектор на неформални собирачи на отпад

23. Отпадот е еден од највидливите и влијателни еколошки проблеми во С. Македонија. Комуналниот отпад е околу 376 кг / жител / година или вкупно 796.585 тони / годишно комунален отпад. Од друга страна, вкупното количество собран транспортиран и депониран комунален отпад е 610.227 тони/ годишно. Разликата од 185 000+ тони, најверојатно, завршува некаде во природата, создавајќи стотици диви депонии.

24. Според Стратегијата за управување со отпад (2008-2020) се планира спроведување на „регионален пристап за управување со отпад“ со градење на регионални центри за управување со отпад каде што само неискористениот отпад ќе се депонира. Два вакви регионални центри се во најнапредна фаза на градење, поддржани од фондовите на Европската унија: Северо-источен и Источен регион (планирани за 2021 година) што ќе затворат 16 депонии и 107 депонии во овие два региона. Останатите 5 региони (Вардар, Пелагонија, Југ, Југоисток, Југозапад) ја имаат потребната документација и физибилити студии, но немаат практично спроведување за нивна изградба. Покрај средствата, постои активен отпор од локалното население да „бидат домаќини“ на регионален центар и утврдувањето на локациите остануваат предизвик. (1) Западниот регион е во последната фаза за сопствен Регионален центар со поддршка од SDC на швајцарската влада, подготовката на документација и физибилити студии сè уште е во процес.

25. Отпадот од пакувањето е под шема EPR (extended producer responsibility/ продолжена одговорност на производителот) каде производителите плаќаат надоместок на „компаниите за собирање на отпад“ што треба да финансираат и организираат собирање и рециклирање на отпад од пакување - пластика, хартија, метал, алуминиумски лименки. Сепак, процентот на селекција е мал, што резултира со низок процент на рециклирање и други форми на обработка. Отпадот од амбалажата има висока економска вредност и претставува 15% до 22% од вкупниот комунален отпад. Граѓаните во просек создаваат околу 50 кг отпад од пакување или околу 115.000 тони годишно.

26. Овој вреден отпад од амбалажа се собира од луѓе што ги собираат од јавно поставените улични корпи за отпадоци / контејнери 3м³, и со тоа 70% до 90% од рециклираната пластика (ПЕТ, ХДП, ЛДП) и картонска хартија се собираат и продаваат на рециклирање компании за отпад.

27. Ниту едно од 54 општински локации за депонирање на комунален отпад не ги исполнува основни услови за санитарно работење и заштита на животната средина. Само околу 70% - 80% од населението има корист од услугата за комунален отпад од домаќинствата што ја обезбедуваат јавните комунални претпријатија - ЈКП. Нивните возила и опрема за управување со отпад се застарени, така што нивото на услугата не е во согласност со сите стандарди.

а Околу 35% од медицинскиот отпад е собран, одделно транспортиран до и изгорен во печка лоцирана на депонијата „Дрисла“ во близина на Скопје (види т. 8)

б Враќањето и рециклирањето на комуналниот отпад е многу ограничено и нема организиран пристап; собирање и обновување на материјали што можат да се рециклираат, како што се хартија, пластика, метал, е-отпад, итн. се врши во голема мера од страна на поединци кои го доставуваат отпадот до лиценцирани приватни компании.

в не постои компостирање и анаеробно варење на биоразградливите отпадоци

г. Не постојат систем за собирање, рециклирање и / или отстранување на градежен отпад и градежни материјали

д. Отсуствува систем на употреба на земјоделски и сточен отпад. Истиот се депонира на најблиската локација.

ѓ Само дел од отпадот од електрична и електронска опрема, гуми и моторни масла се собира и се депонира.

Што ГЕФ ПМГ Северна Македонија инвестираше во Хемикалии / отпад во периодот 2006-2019 година

22 проекти, ГЕФ ПМГ СМ 463.343 \$ + Кофинансирање 389.830 \$ = Вкупно 853.173 \$

Главни резултати:

Модел за ПЕТ отпадни шишиња: Организирано носење на пластични ПЕТ шишиња од ученици од дома до нивното училиште;

- Грантистот спроведе обуки и работилници, ангажираше лиценцирана компанија за откуп и пренесување на отпадни шишиња ПЕТ од училиште
- Парите се поделени на училиште-грантист во однос 70-30, со што се обезбедува одржливост и мотивација
- Моделот се реплицираше и се надогради низ Северна Македонија
Исто така
- Остварено партнерство со јавно претпријатие (ЈКП) во руралните област, каде што се набави хидраулична преса за ПЕТ / хартија, така што ЈКП е мотивиран да собира отпад од ПЕТ и хартија за да ги притисне и продава; и доделување на процент на заработка на здружението.

Модел за собирање на електричен отпад: грантист организираше обуки со потенцијалните собирачи, ги снабди со велосипеди со приколки за транспорт на отпад и обезбеди заштитна облека

- Здружението склучи договори со маргинализирани и (социјално и економски) сиромашни лица кои добиваат скроени велосипеди со приколки за транспорт на електричен отпад
- Овие лица добиваа телефонски повик да дојдат и да го подигнат електричен отпад; во рок од 24 часот тие пристигнува, го презимаа и го депонираа на посебно одредена локација.
- Здружението склучи договор со лиценцирана компанија за подигање на електричен отпад и истиот да има обезбедена локација за депонира во дворот на Јавното комунално претпријатие
- Лиценцираната компанија го презема и им наплатува на поединците кои го пренеле електричниот отпад, обезбедувајќи одржливост, приход и градење доверба кај сите чинители.

Ажурирање на националното законодавство за отпад: Инициран и спроведен процес за сите вклучени страни (влада, деловни активности, ЗГ, академска заедница) за дискутирање, предлагање и изменување на тековното законодавство за отпад во ефикасно, ефективно и спроведувачки подзаконски акти/регулативи.

22. Препораки:

- Министерството за животна средина и просторно планирање преку единицата за ПОПс треба да ја ажурира НИП со измените и дополнувањата од 2011, 2013, 2015 и 2017 година.
- Законските измени препорачани во анализата на ГАП предложени од единицата за ПОПс треба да бидат усвоени од Националното собрание што е можно поскоро за итните прашања за ПОПс да бидат ефикасно спроведувани.
- Секторите во соодветните министерства вклучени во процесот на управување со ПОПс треба да бидат опремени со персонал, способен за управување со ПОПс. Носителите на одлуки треба да бидат ангажирани во обезбедувањето финансиски средства за решавање на тековните проблеми со ПОПс.
- Процесот на мониторинг и лабораториите треба да ги подобрат своите капацитети со способен персонал и опрема, со што влијанието на ПОПс врз јавното здравство може правилно да се процени.
- Со соодветен систем за управување со отпад, проблемите со ПОПс ќе се редуцираат и намалат.
- Емисиите на несакано произведени ПОПс мора да се измерат и пресметаат во загадувањето на воздухот.
- Енергетиката и индустријата мора да ги спроведуваат препорачаните најдобри достапни технологии (Best Available Technologies (BAT)) и најдобрите еколошки практики (Best Environmental Practices (BEP)) и да се усогласат со одобрените оперативни планови за да се добие IPPC што ќе доведе до помалку загадување.
- Граѓанските организации треба да бидат вклучени во кампањите за подигање на јавната свест за НОЗ и активности што водат до помалку урбан пластичен отпад, кој ослободува ПОПс кога ќе се изгори. Граѓанските организации исто така можат да ја подобрат комуникацијата помеѓу релевантните институции и приватниот сектор и тие треба да бидат вклучени во процесот на донесување одлуки.
- Употребата на пластични пакувања треба или да се избегнува / намалува и / или повторно се користи / рециклира.
- Е-отпадот треба правилно да се собира и да се отстранува
- Зголемената соработка помеѓу националната влада, локалната самоуправа, релевантниот приватен сектор, јавноста преку невладини организации и академските институции треба да се зајакне и да трае долгорочно. Ова е област каде што можат да имаат корист сите актери и засегнатите страни

Што ќе сториме

Имајќи ја предвид горенаведената состојба и добро позиционирање на ГЕФ ПМГ Северна Македонија во намалувањето на проблемите со отпадот, ГЕФ ПМГ Северна Македонија во ОФ7, планира алоцираните средства да бидат насочени/ распределени на централните области:

65% во хемикалии.

15% во климатските промени и

20% во катализирање на одржливи урбани решенија

Некои можни примери кои се дискутираа и се усогласија со Министерството за животна средина, како и со неколку приватни компании, Јавните Комунални Претпријатија, академските институции и невладините организации од целата територија на Северна Македонија:

- Употреба и рекористење на текстилниот отпад; жените и лицата со лесен инвалидитет можат да создадат производи што ќе се продаваат; Ова е воведување на Зелена економија / Кружна економија,

- Пластичен отпад за производство на пластични плочки за тротоари и подови, покриви; невработени и млади ќе ги произведуваат од ПЕТ пластика и песок, со што ќе се затвори кариката за собирање на ПЕТ и употребата на ПЕТ отпад; Зелена економија / Кружна економија

- хемиски безбедни играчки и едукативни предмети од дрвен отпад.

- Интернет и електронски алатки за дома или намалување на домашно произведен отпад од пакување

- Наводнување со соларна енергија во рурална област, со што се става на располагање постојана ефтина вода за наводнување за сегашните и новите земјоделци, воведувајќи нови сортни вредности.

- Урбано градинарство, производство на зеленчук, овошје и зачини, паралелно со производство на зелени украси за деловен (погребен) бизнис. Постои усна согласност од Јавното претпријатие „Паркови и зеленило“ во главниот град Скопје за ко-инвестирање на нивното земјиште, електрична енергија, вода и експертиза на грантист/проектот. Тие ќе ги споделат остварените приходи, ќе бидат ангажирани жени, млади, невработени, лица со хендикеп. Може да биде организирано во неколку области во Н. Македонија

- Велосипед со компримиран воздух во урбаните области за транспорт на онлајн/Интернет нарачки како и пренос на Е-отпад.

- Анализа, проценки и препораки за создавање на национален и локален фонд за животна средина кои произлегуваат од национални и / или локални даноци

- Поаѓајќи од потребата за потреба од едукација и создавање свест за загадувањето на животната средина и здравствените опасности поврзани со менструалниот отпад потребно е подигање на свеста за хигиена на менструацијата, практики, управување и отстранување на отпад и едукација на жените во урбаните и руралните области (менструалниот отпад се исфрла во тоалетите без да знаат последиците од загадување/затнување). Покрај тоа, треба да се подигне свеста за употребата на санитарни производи за повеќекратна употреба (на пример, менструална чаша што може со миење да се користи повторно)

Со ова ќе ги спроведеме „Трите И“: Иновација, инволвираност (вклучување), импакт (влијание).